

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри _____

Реєстраційний № _____
«__» _____ 20__ р.

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ
СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ У СИСТЕМІ ОСВІТИ**

студентки групи ЗСП-м-17
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма «Соціально-
педагогічна робота з дітьми та молоддю»
Білько Олесі Петрівни

Керівник: к.п.н., доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи
Шимко Ія Миколаївна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS_Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, _____,
розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ В СИСТЕМІ ОСВІТИ	
1.1. Психологічна служба в системі освіти: поняття, функції, принципи діяльності	10
1.2. Фахова підготовка кадрів для психологічних служб в системі освіти.....	18
1.3. Роль соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб в системі освіти	25
Висновки до першого розділу.....	
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ В СИСТЕМІ ОСВІТИ	
2.1. Визначення рівнів, критеріїв та показників сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби в системі освіти.....	32
2.2. Розробка програми формування соціально-педагогічної компетентності працівників.....	46
Висновки до другого розділу	
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ В СИСТЕМІ ОСВІТИ	
3.1. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	50
3.2. Методичні рекомендації працівникам психологічних служб в системі освіти.....	55
Висновки до третього розділу.....	
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	
	64
ДОДАТКИ.....	
	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. Глобалізаційні процеси, що відбуваються останнім часом, різко підвищують попит усього людства на кваліфікованих фахівців у різних галузях. Так, світова пандемія COVID-19 спричинила різке зростання потреби на професійних лікарів, зокрема вірусологів, інфекціоністів тощо. Для вирішення проблеми біженців у Європі, голоду в деяких країнах Африки потрібні логісти для оптимального вирішення питань доставки гуманітарних товарів, волонтери, соціальні працівники, психологи.

Процеси, що зараз відбуваються в Україні (військові конфлікти, внутрішнє переміщення осіб, трудова міграція тощо) також ставлять перед нашою державною серйозні завдання, одним з яких є підготовка високопрофесійних конкурентоспроможних фахівців, на яких є найбільше соціальне замовлення.

Останніми роками у суспільстві зростає усвідомлення того факту, що професійні працівники соціальної сфери та державні програми, які ними реалізуються, незважаючи на їхні добрі наміри, не можуть у повній мірі самостійно вирішити усіх проблем. Результативність соціальної роботи, зокрема соціальних програм, значною мірою залежить від активної участі пересічних громадян, бізнесових структур, формальних і неформальних громадських, благодійних організацій у багатьох сферах життя [5].

Соціально-педагогічна робота в різних соціальних організаціях та установах, територіальних громадах набуває все більшого значення як невід'ємна складова соціальної роботи. Мета такої діяльності полягає в забезпеченні соціально-педагогічного, психологічного супроводу особистості, зокрема дитини та її сім'ї. Соціально-педагогічна діяльність є доречною в тих випадках і ситуаціях, за яких виникає потреба у соціалізації чи ресоціалізації особистості об'єкта цієї діяльності. Така діяльність провадиться в усіх без винятку соціальних службах, тому що клієнтами таких установ є люди різного віку, соціального статусу, з різними життєвими

проблемами. І кожен із клієнтів має право на увагу з боку соціального педагога у вигляді консультування, надання психологічної допомоги, координації у діях клієнта при вирішенні певних задач тощо.

Важливим завданням освітньої системи, окрім навчання й виховання, є забезпечення ефективного процесу соціалізації особистості дитини, створення відповідних для цього умов. Таким чином, заклад освіти являється тим осередком, у якому має бути впроваджена соціально-педагогічна діяльність на професійному рівні, а відповідно для цього потрібні фахівці – соціальні педагоги і практичні психологи.

На національному рівні розв'язання означеної проблеми розпочалося ще в 1991 році, з виокремленням України в самостійну, незалежну, демократичну державу. У 1993 році було прийнято «Положення про психологічну службу в системі освіти України», яким було визначено сферу діяльності, права та функціональні обов'язки її ланок, а психологи стали називатися «практичними». Психологічна служба в системі освіти пройшла складний етап становлення, довівши свою необхідність для соціальної та педагогічної практики. Вагомим результатом діяльності служби за перші п'ять років стало розуміння керівниками освіти усіх рівнів, педагогами, здобувачами освіти та їхніми батьками необхідності впровадження напрацювань вітчизняної і зарубіжної соціальної педагогіки та психології у практику освітнього.

Психологічна служба – це особливий підрозділ в структурі закладу освіти, мета якого полягає у забезпеченні своєчасного і систематичного вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти [55].

Варто зазначити, що соціально-педагогічна робота все більше набирає значущості на усіх рівнях – від локального до глобалізаційного. Професійні фахівці соціально-педагогічної сфери є тим вирішальним стратегічним

ресурсом, який здатний змінити складну ситуацію. Про це свідчить ціла низка досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців з проблеми професійної підготовки соціальних працівників та соціальних педагогів, серед них: М. Баркер, О. Безпалько, М. Доел, Р. Вайнола, О. Караман, О. Карпенко, А. Капська, І. Козубовська, М. Лукашевич, І. Мигович, В. Поліщук, Л. Романовська, Ю. Рябова, І. Савельчук, Р. Сарри, Т. Семигіна, Є. Холостова, А. Фішер та інші.

Теоретичні та практичні аспекти соціально-педагогічної діяльності є предметом дослідження таких науковців як: О. Безпалько, О. Будник, Р. Вайнола, Г. Васянович, І. Зверева, А. Капська, М. Лукашевич, А. Мудрик, В. Поліщук, Т. Семигіна, З. Шевців,

Особливості формування соціальної компетентності педагогічних працівників досліджували М. Докторович, Л. Лєпіхова, І. Зарубінська, В. Ляшенко, О. Московчук, Л. Сохань, О. Субіна, В. Поліщук та інші.

Займалися питанням визначення ролі педагогічної компетентності фахівців такі науковці як: Н. Арістова, Н. Бібік, І. Зязюн, І. Костікова, А. Маркова, Л. Мартинюк, О. Овчарук, С. Сисоєва та інші.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та практично перевірити технологію формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби в системі освіти.

Відповідно до поставленої мети сформульовано взаємопов'язані **завдання дослідження:**

1) здійснити теоретичний аналіз проблеми фахової підготовки працівників психологічних служб в системі освіти у психолого-педагогічній площині;

2) визначити роль соціально-педагогічної компетентності фахівців психологічних служб у системі освіти;

3) розробити технологію формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб у системі освіти та здійснити її перевірку;

4) обґрунтувати шляхи удосконалення соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб у системі освіти.

Об'єкт дослідження: професійна діяльність працівників психологічних служб в системі освіти.

Предмет дослідження: технологія формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб у системі освіти.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні про те, що підвищення рівня сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби в системі освіти стане можливим за таких умов:

1) гуманізація взаємовідносин між об'єктами та суб'єктами соціально-педагогічної діяльності;

2) систематичне проходження програм стажування, курсів з підвищення кваліфікації працівниками служби для того, щоб вчасно опанувати інноваційні психологічні та соціально-педагогічні технології;

3) впровадження розробленої програми заходів з підвищення соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби.

Методи дослідження:

теоретичні (порівняльний аналіз джерел; систематизація, узагальнення, порівняння і зіставлення різних поглядів на аспекти досліджуваної проблеми; аналіз теорії і практики, досвіду професійної діяльності працівників психологічної служби в системі освіти);

емпіричні: кількісні (анкетування, опитування, тестування), якісні (бесіда, інтерв'ю, моніторинг);

статистичні (статистична обробка кількісних і якісних даних).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані у професійній діяльності працівників психологічних служб в системі освіти, запропоновані методичні рекомендації можуть бути використані керівниками означених установ задля організації та проведення підвищення кваліфікації працівників, а також працівниками освітньої та соціально-педагогічної галузі задля самоосвіти.

Апробація результатів дослідження

Експериментальна база дослідження: комунальний заклад освіти «Ліцей «Борисфен» Дніпропетровської обласної ради; комунальний заклад освіти «Ліцей «Синергія» Дніпропетровської обласної ради; комунальний заклад освіти «Ліцей «Сокіл» Дніпропетровської обласної ради, комунальний заклад освіти «Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді»; Криворізький державний педагогічний університет; Криворізька педагогічна гімназія.

Основні положення і висновки дослідження були представлені та апробовані у вигляді статей в збірнику IV всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади» Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Маценка та збірці Всеукраїнської дистанційної науково-практичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди «Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях».

Структура й обсяг дослідження. Структура роботи обумовлена її метою, завданням, об'єктом і предметом. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел 80 та додатків. Загальний обсяг роботи складає 77 сторінок, обсяг основного тексту 62 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

1.1. Психологічна служба в системі освіти: поняття, функції, принципи діяльності

Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст.3) [32]. Наша країна є соціальною за своєю суттю і державна політика спрямована саме на розв'язання актуальних проблем людини – підвищення рівня життя добробуту населення в цілому і кожного громадянина зокрема. Вітчизняна освітня система також активно бере участь у формуванні та розвитку особистості громадянина. Доречно буде проаналізувати поняття «освіта» саме в контексті її можливостей впливу на процес соціалізації особистості.

Освіта – це двосторонній процес передачі акумульованих попередніми поколіннями знань, умінь, навичок та цінностей наступному поколінню. В Академічному тлумачному словнику української мови подано такі визначення поняття «освіта»: 1) сукупність знань, здобутих в процесі навчання; 2) рівень, ступінь знань, здобутих у процесі навчання, освіченість; 3) піднесення рівня знань, навчання; 4) система освітніх заходів; 5) система закладів і установ, через які здійснюються такі заходи [1].

Вивченню проблем освіти, шляхів її розвитку та удосконалення присвячено праці таких науковців, як: В. Андрущенко, В. Бех, Н. Богданова, Г. Ващенко, Н. Волкова, І. Зязюн, В. Кремень, І. Муратова, С. Ніколаєнко, С. Сисоєва, та багатьох інших.

В. Кремень, аналізуючи стан освітньої системи сучасного періоду зазначає, що за роки незалежності наша держава зробила суттєві кроки на шляху формування, реалізації та розвитку державної політики в галузі освіти.

Фундаментальні напрями оновлення освіти формувалися під впливом ідей утвердження державного суверенітету, побудови демократичного суспільства, становлення ринкової економіки, прагнення країни увійти в європейські освітній і дослідницький простори, а також до групи успішних країн світу [46, с.10].

С. Сисоєва зауважує, що кожний народ відтворює себе саме через освітню систему, транслюючи наступному поколінню ті знання, уміння, навички, які дозволяють особистості включатися у структури суспільства, адаптуватися до їх змін, пристосовуватися і жити у суспільстві, реалізовувати себе як в особистісному, так і в професійному напрямках. З іншого боку, цивілізаційні тенденції розвитку ставлять нові вимоги перед людиною, а значить і перед освітою, що відіграє вирішальну роль у становленні кожної особистості [68].

Освіта є одним із найбільш найчутливіших суспільних феноменів, що виступає основою інтелектуального, духовного, соціального й економічного розвитку суспільства і держави. Саме від якості освіти, як зазначає І. Андрейко, залежить, з якими знаннями, світоглядом і громадянськими принципами увійде до інформаційного суспільства молоде покоління. Головними завданнями вітчизняної сучасної освіти автор визначає такі: осучаснення змісту освіти, зміна психології здобувачів освіти усіх рівнів, фундаментальна підготовка кадрів для багатогранних сфер життєдіяльності, забезпечення якості освіти у полікультурному контексті, створення сучасної філософії освіти та відповідної законодавчо-нормативної бази [2].

Повністю погоджуємося із думкою І. Муратової, яка досліджуючи розвиток особистості у контексті педагогічного завдання зауважує:

«проблема вдосконалення системи освіти в Україні виявляє внутрішній зв'язок із розумінням розвитку людської особистості, постає як проблема збігу процесу особистісного розвитку й отримання освіти людиною» [45, с. 69.].

Отже, на освіту покладено надзвичайно важливу місію – забезпечити усвідомлення молодою людиною власної соціальної значущості, передача їй найкращих здобутків суспільства у вигляді знань, умінь, навичок, навіювання соціально прийнятних норм і правил, соціально значущих цінностей. Цей складний процес має постійно удосконалюватися відповідно до змін у соціумі, тому що метою освітнього процесу, що триває протягом усього життя, є сформована соціалізована особистість.

Щоб освітній процес був максимально ефективним, треба створювати такі умови в закладах освіти, при яких би учасники освітнього процесу мали б змогу отримати широкий спектр послуг: освітніх, соціально-педагогічних, психологічних, адміністративних тощо. Таким чином, створення психологічної служби як підрозділу закладу освіти стало ще одним кроком до удосконалення освітньої системи України. Проаналізуємо етапи створення та розвитку психологічної служби в системі освіти.

Перший етап (20 – 30-ті роки ХХ ст.). У цей час починається створення перших служб у державних установах, зокрема це були лабораторії наукової організації праці на виробництві, педологічні служби в системі освіти, охорони здоров'я, на транспорті, відділення, відділи та інститути у системі вищої освіти, відповідні лабораторії у збройних силах і органах внутрішніх справ.

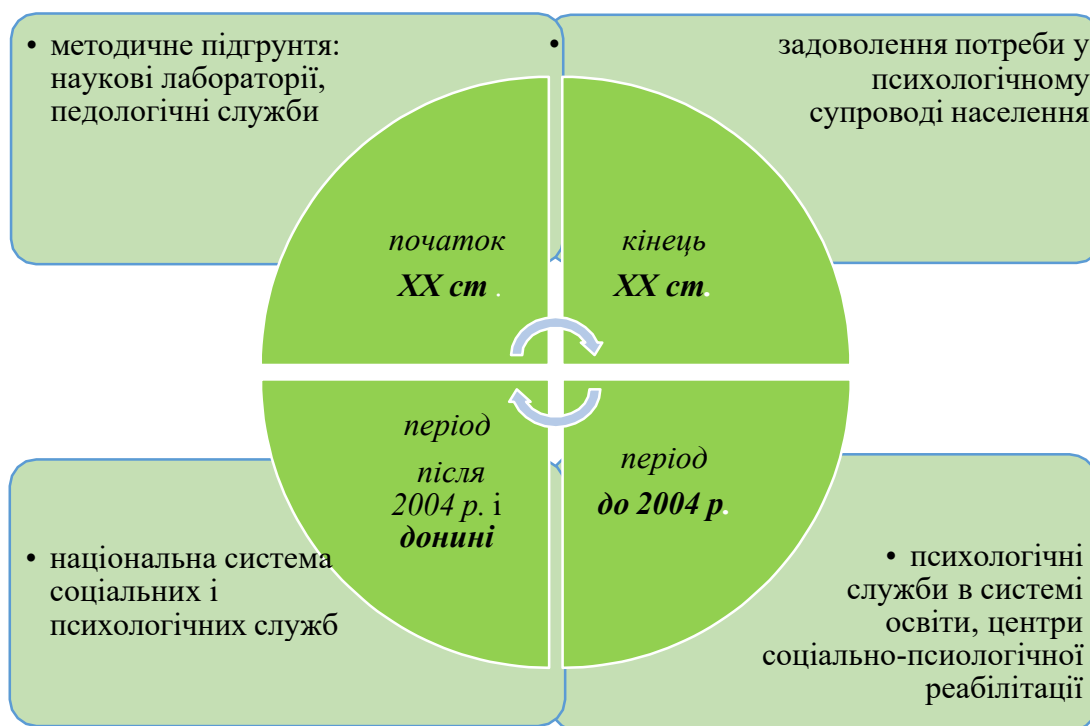
Другий етап (1985 – 1991 рр. ХХ ст.). Етап пов'язаний з руйнуванням радянської адміністративно-політичної системи. Відбувається зміна керівників суспільних процесів, відкриваються кордони. У цей час загострюється необхідність кваліфікованого психологічного супроводу кожної особистості із врахуванням та використанням її внутрішнього потенціалу як на виробництві, так і в суспільному житті. Закладаються нормативно-правові основи для початок створення психологічних служб у нових історичних реаліях.

Третій етап (кінець ХХ – початок ХХІ ст. (1991 – 2004 рр.)). Україна здобуває свою незалежність, постає необхідність у відновленні самостійної

держави. Саме в цей період розпочинається створення перших державних психологічних служб та недержавних спілок, товариств і комерційних організацій, що надають психологічні послуги. З 1991 року уведено психологічну службу в систему освіти, у 1993 році з'явилася перша психологічна служба в збройних силах України. Трагедія на Чорнобильській атомній електростанції (1986) стала поштовхом до створення розгалуженої мережі центрів соціально-психологічної реабілітації населення, що постраждало внаслідок Чорнобильської катастрофи. Також цей період вирізняється тим, що збільшується кількість закладів вищої освіти, де здійснюється професійна підготовка фахівців, зокрема практичних психологів, соціальних педагогів, соціальних працівників. Постає нагальна необхідність методичного забезпечення і теоретичного осмислення діяльності психологічних служб.

Четвертий етап (2004 – донині). Початок ХХІ століття характеризується сталим розвитком психологічних служб. Практично усі відомчі психологічні служби пройшли період юридичного та організаційного оформлення, визначення змісту і основних завдань своєї діяльності, побудови організаційних структур та системи підвищення кваліфікації і атестації спеціалістів. Організаційні проблеми поступово відходять на другий план. На перший план висуваються проблеми якості роботи служб, значного підвищення ефективності професійної діяльності практичних працівників, вдосконалення їх методичного забезпечення. Найближчим завданням є налагодження тісної взаємодії між службами, побудова національної системи соціальних і психологічних служб. При всіх, притаманних цьому періоду, коливаннях і нестійкості психологічних структур головним результатом можна вважати законодавче оформлення діяльності психологічних служб, унормування статусу їх працівників, визначення функцій і повноважень [18].

Візуалізуємо періодизацію розвитку психологічної служби на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Періодизація розвитку психологічної служби України

На сучасному етапі розвитку психологічної служби в системі освіти значну увагу особливостям діяльності такої установи приділено такими науковцями-теоретиками та практиками, як: О. Безпалько, С. Васьківська, В. Воронова, Л. Долинська, І. Загурська, З. Карпенко, З. Кияниця, О. Кононенко, Л. Костик, М. Олійник, В. Панок, Н. Романова, С. Собкова та інші.

У навчально-методичному посібнику «Психолог у закладі дошкільної освіти» (М. Олійник) знаходимо таке визначення психологічної служби в системі освіти – це сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що складають єдину систему, основу якої становлять фахівці у сфері практичної психології і соціальної педагогіки: практичні психологи, соціальні педагоги, методисти, директори (завідувачі) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби [59, с. 4].

Психологічна служба системи освіти, за визначенням І. Загурської, являє собою багаторівневу організаційну систему, яка містить у собі основні структурні одиниці та забезпечує надання ефективної соціально-педагогічної

та психологічної консультативної допомоги всім здобувачів освіти. Відповідно до рівнів освіти спектр завдань психологічної служби має бути диференційованим [60].

Звернемо увагу на нормативно-правове врегулювання діяльності психологічної служби. У 1993 році було прийнято перший варіант Положення про психологічну службу в системі освіти України, яке визначало сферу діяльності, права та функціональні обов'язки її ланок. Це був перший документ незалежної України, на основі якого удосконалювалися подальші нормативні акти. Так, сьогодні чинним документом, що визначає діяльність психологічної служби в закладах освіти є Положення про психологічну службу в системі освіти, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України 22 травня 2018 року № 509. Означене Положення складається із 4 розділів і регламентує різні аспекти функціонування психологічної служби. Проаналізуємо кожен із розділів Положення.

Перший розділ Положення про психологічну службу в системі освіти визначає загальні положення, визначає терміни, нормативно-правову базу та взаємодію служби із різними виконавчої влади. Також визначено мету діяльності психологічної служби: «сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти» [55].

У другому розділі визначається структура психологічної служби, зазначаються посадові обов'язки соціального педагога, практичного психолога служби, визначено особливості штатного розпису такого структурного підрозділу. Аналіз обов'язків, які покладаються на працівників психологічної служби дає повне уявлення про масштабність діяльності психологічної служби.

Третій розділ Положення присвячено визначенню завдань, принципів та функцій психологічної служби. Розглянемо більш детально основні

аспекти. Так, завданням психологічної служби визначено збереження та зміцнення психічного та соціального здоров'я, сприяння особистісному, інтелектуальному, фізичному і соціальному розвитку здобувачів освіти шляхом доповнення сучасних методів навчання та виховання ефективними психолого-педагогічними технологіями; сприяння забезпеченню психологічної безпеки, надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги всім учасникам освітнього процесу [55].

Основними принципами діяльності психологічної служби є: науковість, цілісність і наступність, професійна компетентність та відповідальність; індивідуальний підхід; доступність соціально-педагогічних та психологічних послуг (допомоги); міждисциплінарність, комплексність і системність у здійсненні професійної діяльності; добровільність; людиноцентризм та партнерство; конфіденційність; дотримання норм професійної етики. Варто зазначити, що принципи діяльності психологічної служби є подібними до принципів соціально-педагогічної діяльності загалом. На нашу думку, це пояснюється не лише схожістю видів діяльності, але й подібністю мети: формування і розвиток особистості дитини, яка успішно соціалізована та здатна до постійного самовдосконалення.

Визначено функції психологічної служби, зокрема:

- **діагностично-прогностична** (психолого-педагогічне вивчення чинників становлення особистості, її індивідуального розвитку);
- **організаційно-методична** (визначення стратегії, мети, завдань, планування діяльності психологічної служби та координація взаємодії учасників освітнього процесу);
- **корекційно-розвиткова** (система впливів, спрямованих на подолання визначених проблем, труднощів, шкідливих звичок, негативних емоційних станів тощо у здобувачів освіти; здійснення психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та інтелектуальному розвитку і поведінці, подолання різних форм девіантної поведінки; сприяння розвитку освітніх, інтелектуальних,

- загальних, спеціальних та соціальних здібностей, формування мотивації до освітньої діяльності у здобувачів освіти; надання психолого-педагогічної допомоги здобувачам освіти з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності);
- **консультативна** (допомога у вирішенні проблем щодо розвитку, виховання, навчання та формування психологічної і соціальної компетентності учасників освітнього процесу);
  - **просвітницько-профілактична** (поширення психологічних знань, виявлення фактів порушення прав дитини, вжиття заходів щодо подолання негативних чинників, які впливають на життєзабезпечення дитини, її моральний та соціальний розвиток, профілактика та попередження негативних впливів);
  - **соціально-захисна** (здійснення соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу, які опинилися у складних життєвих обставинах, перебувають у кризових ситуаціях; захист конституційних прав і статусу, законних інтересів здобувачів освіти) [55].

Також цим Положенням визначені напрями діяльності працівників психологічної служби (діагностика, профілактика, корекція, навчальна діяльність, консультування, зв'язки із громадськістю, просвіта).

В останньому розділі Положення (розділ 4) визначаються джерела фінансування діяльності психологічної служби. Фінансування здійснюється відповідно до чинного законодавства України.

Теоретичний аналіз особливостей створення та функціонування психологічної служби в системі освіти дав змогу зробити такі висновки.

По-перше, освіта – це невід'ємна складова успішної соціалізації особистості, а отже і важливий аспект розвитку соціуму в цілому. Вітчизняна освітня система перебуває в стані реформування, проте вже зараз ми можемо констатувати її спрямованість на покращення функціонування закладів освіти, на розширення послуг для усіх учасників освітнього процесу, на досягнення стандартів європейської освітньої спільноти.

По-друге, освітня система спрямована на всебічний розвиток особистості, окрім ґрунтовних знань здобувач освіти засвоює і накопичує соціальний досвід (засвоює норми, правила, цінності тощо).

По-третє, створення на виконання соціального замовлення психологічної служби як окремого структурного підрозділу закладу освіти сприяло розширенню спектру послуг для усіх учасників освітнього процесу – учнів, студентів, їхніх батьків, педагогів.

По-четверте, функціонування психологічної служби в системі освіти регламентовано відповідним положенням, у якому чітко визначено основні завдання, принципи та функції діяльності працівників психологічної служби – практичного психолога та соціального педагога. Особливості фахової підготовки зазначених працівників буде розглянуто наступному пункті роботи.

1.2. Фахова підготовка кадрів для психологічних служб в системі освіти

Психологічна служба у системі освіти України, за визначенням В. Панок, має являти собою не сукупність окремих регіональних (районних, міських) служб чи сервісних установ або, навіть окремих фахівців, які складають лише формальну єдність, вона має представляти собою єдину галузеву систему психологічного супроводу і соціально-педагогічного забезпечення освітнього процесу, процесів розвитку і соціальної адаптації всіх учасників освітнього процесу. Також на психологічну службу покладається функція забезпечення ефективними засобами діагностики проблемних сфер і технологій розвитку сучасної особистості [53].

Питаннями фахової підготовки працівників психологічної служби займаються провідні вітчизняні вчені. Так, професійна підготовка психологів є предметом досліджень таких науковців як: Н. Антонова, А. Бондаренко,

Ю. Вінтюк, К. Крикля, І. Манохіна, З. Мірошник, С. Максименко, В. Синишина, В. Панок, Л. Терлецька, Н. Чепельова та інші.

Проблему професійної підготовки соціальних педагогів досліджували Т. Алексєєнко, О. Безпалько, Р. Вайнола, Т. Войцях, І. Зверєва, І. Зимня, І. Шимко, А. Капська, І. Козубовська, Т. Макарова, Г. Сорока, О. Усик та інші.

Як уже зазначалося, основні працівники психологічної служби в системі освіти – це практичний психолог і соціальний педагог, які безпосередньо здійснюють супровід закладу освіти. Завдяки тому, що заклади вищої освіти забезпечують підготовку студентів за означеними професіями, в Україні щороку збільшується кількість працівників з фаховою освітою. Проаналізуємо стан професійної підготовки соціальних педагогів та практичних психологів в Україні.

У 2022 році понад 50 закладів вищої освіти України здійснюють набір на навчання за освітнім рівнем «бакалавр» за спеціальністю 231 Соціальна робота. Варто сказати, що спеціалізації та освітні програми, за якими відбувається підготовка здобувачів освіти, різняться. Так, на сьогодні відбувається навчання за такими освітніми програмами спеціальності 231 Соціальна робота: «Соціальна робота і психологія», «Соціальна педагогіка, соціально-виховна робота», «Психосоціальна допомога та реабілітація», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота. Управління соціальними проектами та волонтерство», «Соціальна робота і практична психологія» та інші.

У Дніпропетровській області професійну підготовку соціальних педагогів і соціальних працівників здійснюють 6 закладів вищої освіти. Як свідчить статистика, цього не вистачає, щоб повністю виконати соціальне замовлення. Випускників-бакалаврів соціальної роботи не вистачає в закладах освіти (психологічні служби), центрах соціальних служб, службах у справах дітей, реабілітаційних центрах тощо. Ще менше закладів вищої освіти здійснюють підготовку магістрів за спеціальністю 231 Соціальна

робота. Причин цьому може бути декілька. Перш за все, низька оплата праці таких фахівців не є привабливим фактором для здобуття такої освіти. Також немає достатньої кількості викладачів, які б могли забезпечувати належний рівень професійної підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників на другому (магістерському) рівні вищої освіти.

Зважаючи на те, що об'єктом нашого дослідження є професійна діяльність працівників психологічної служби в системі освіти, треба зрозуміти, якими компетентностями оволодівають здобувачі освіти спеціальності 231 Соціальна робота. Для цього проаналізуємо освітню програму «Соціальна робота», яка реалізовується на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету.

Ця освітня програма спрямована на забезпечення комплексної соціально-педагогічної та психолого-педагогічної підготовки здобувачів, ґрунтовне вивчення технологій соціально-педагогічної діяльності в закладах освіти та соціальної роботи з різними типами клієнтів соціальної сфери. Варто зазначити, що студенти за час навчання проходять чотири види практики, зокрема професійно-орієнтовану, соціально-педагогічну, соціально-виховну та корекційно-реабілітаційну, що дає змогу на високому рівні сформувати практичні навички професійної діяльності майбутніх фахівців. В освітній програмі знаходимо перелік загальних та спеціальних компетентностей, які формуються у студентів протягом періоду навчання. Розглянемо спеціальні компетентності. Отже, випускник-бакалавр спеціальності 231 Соціальна робота має володіти:

- знаннями і розумінням сутності, значення і видів соціальної роботи та основних її напрямів (психологічного, соціально-педагогічного, юридичного, економічного, медичного);
- здатністю прогнозувати перебіг різних соціальних процесів;
- знаннями і розумінням нормативно-правової бази стосовно соціальної роботи та соціального забезпечення;

- здатністю до аналізу соціально-педагогічних явищ, процесів становлення, розвитку та соціалізації особистості, розвитку соціальної групи і громади;
- здатністю до виявлення, соціального інспектування і оцінки потреб вразливих категорій громадян, у тому числі які опинилися в складних життєвих обставинах;
- знаннями і розумінням організації та функціонування системи соціального захисту і соціальних служб;
- здатністю до співпраці у міжнародному середовищі та розпізнання міжкультурних проблем у професійній практиці;
- здатністю застосовувати сучасні експериментальні методи роботи з соціальними об'єктами в польових і лабораторних умовах;
- здатністю оцінювати соціальні проблеми, потреби, особливості та ресурси клієнтів;
- здатністю розробляти шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення.
- здатністю до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей;
- здатністю ініціювати соціальні зміни, спрямовані на піднесення соціального добробуту;
- здатністю до розробки та реалізації соціальних проєктів і програм;
- здатністю до застосування методів менеджменту для організації власної діяльності та управління діяльністю соціальних робітників і волонтерів, іншого персоналу;
- здатністю взаємодіяти з клієнтами, представниками різних професійних груп та громад;
- здатністю дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи;

- здатністю виявляти і залучати ресурси організацій-партнерів із соціальної роботи для виконання завдань професійної діяльності;
- здатністю до генерування нових ідей та креативності у професійній сфері;
- здатністю оцінювати результати та якість професійної діяльності у сфері соціальної роботи;
- здатністю до сприяння підвищенню добробуту і соціального захисту осіб, здійснення соціальної допомоги та надання підтримки тим, хто перебуває у складних життєвих обставинах;
- здатністю використовувати педагогічні, психологічні технології, технології соціально-педагогічної роботи для розвитку особистості здобувача освіти;
- здатністю здійснювати фасилітаційний вплив на клієнта з метою відновлення або створення соціальної мережі;
- здатністю до провадження реабілітації виховного предметно-просторового середовища закладу освіти [50].

На нашу думку, перелік спеціальних компетентностей є збалансованим і відповідає основній меті – підготовка висококваліфікованого фахівця для соціальної та соціально-педагогічної сфер.

Щоб мати повне уявлення про професійну підготовку працівників психологічної служби в системі освіти, варто проаналізувати й підготовку практичних психологів.

Отже, у 2022 році в Україні підготовку бакалаврів-психологів здійснюють більше 90 закладів вищої освіти за різними освітніми програмами, зокрема: «Психологія», «Практична психологія», «Психологія, організаційна психологія», «Експериментальна та кризова психологія», «Психологія бізнесу», «Практична психологія, іноземна мова», «Нейропсихологія» тощо. Разом з тим, магістрів за цією спеціальністю готують в майже 60 закладах вищої освіти.

За аналогією спеціальності 231 Соціальна робота спробуємо здійснити аналіз спеціальності 053 Психологія (підготовка бакалаврів) того ж ЗВО – Криворізького державного педагогічного університету. Акцент освітньо-професійної програми «Психологія» сфокусований на здобутті базової вищої психологічної освіти та формуванні у випускників професійної свідомості в галузі психологічної практики (соціальна сфера), в межах якої важлива професійна кар'єра та навчання упродовж життя.

Перерахуємо спеціальні компетентності здобувачів вищої освіти. Отже, випускник-бакалавр спеціальності 053 Психологія має володіти:

- здатністю оперувати категоріально-понятійним апаратом психології;
- здатністю до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ;
- здатністю до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків;
- здатністю самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел;
- здатністю використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій;
- здатністю самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження;
- здатністю аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати одержані висновки та рекомендації;
- здатністю організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну чи групову);
- здатністю здійснювати просвітницьку та профілактичну діяльність відповідно до запиту;
- здатністю дотримуватися норм професійної етики;
- здатністю до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку;

- здатністю до вибору і застосування психологічних технологій, що дозволяють здійснювати розв'язування завдань у різних галузях професійної практики;
- здатності до встановлення творчих і професійних контактів із психологічними та непсихологічними організаціями та службами;
- здатністю розробляти нові засоби впливу на міжособистісні і між групові відносини, тренінги різного призначення;
- здатністю до здійснення психологічного супроводу осіб з вродженими або набутими порушеннями фізичного і психологічного розвитку в межах різних соціальних груп;
- здатністю планувати психологічну допомогу відповідно до визначених потреб та цільової групи;
- здатністю створювати та залучати до роботи мультидисциплінарну команду для реалізації психологічного супроводу особи та групи [49].

Можемо констатувати, що фахова підготовка психологів, зокрема в КДПУ, відповідає потребам сучасного суспільства. Сьогодні як ніколи людство потребує психологічної допомоги – підтримки, консультації, реабілітації, психокорекції тощо. Події, що відбуваються у світі останніми роками (пандемія коронавірусу, терористичні атаки, збройні конфлікти, зокрема в Україні) спричинили різке погіршення психічного здоров'я людей. Саме тому психологи є тими «рятівними» фахівцями, які здатні надати кваліфіковану допомогу людині.

Теоретичний аналіз проблеми фахової підготовки працівників психологічної служби в системі освіти дав змогу виявити, що в Україні є значна кількість закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку соціальних педагогів та психологів. Проте, до сьогодні все ще існує нестача кваліфікованих кадрів для психологічних служб, і поясненням цьому може бути декілька факторів: низька оплата праці соціальних педагогів і практичних психологів саме в системі освіти (певний відсоток дипломованих фахівців не йдуть працювати за фахом або розраховуються з закладу чи

установи у перший рік роботи саме через низьку заробітну плату); стереотипне мислення окремої частини суспільства, яка вважає соціального працівника обслуговуючим персоналом, хоча це зовсім не так; трудова міграція (фахівці з соціальної, соціально-педагогічної роботи користуються попитом в європейських країнах).

Разом з тим, варто відзначити професійний рівень підготовки бакалаврів соціальної роботи та психології в державі. Проаналізовані професійні програми дають змогу стверджувати про те, що заклади вищої освіти прагнуть забезпечити відповідними кадрами національний ринок. Підготовка фахівців відповідає сучасним потребам, що є головним показником тісної взаємодії закладів вищої освіти з працедавцями.

Питання соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби в системі освіти буде розглянуто в наступному пункті роботи.

1.3. Роль соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб в системі освіти

У психологічній службі в системі освіти працюють педагогічні працівники, які, очевидно, повинні володіти відповідними знаннями, уміннями та навичками для того, щоб на високому рівні здійснювати професійну діяльність.

За останні 10-15 років поняття «компетентність» увійшло в ужиток не лише науковців, але й пересічних громадян. Відбулася заміна поняття «знання – уміння – навички» на поняття «компетентність». Цьому є декілька пояснень.

Перш за все, «компетентнісний підхід», «компетентність» є тими поняттями, що потрапили до нас із європейської освітньої системи ще з часів стратегічного рішення України про розвиток вітчизняної освіти у відповідності до вимог Європейського Союзу. На сьогодні існує велика

кількість наукових досліджень з проблеми формування та розвитку компетентностей фахівців, особливостей впровадження компетентнісного підходу в освіті тощо. Так, серед вітчизняних науковців, які досліджують компетентність фахівців, зокрема педагогів, варто назвати таких як: І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, Л. Гуцан, І. Єрмаков, В. Ковальчук, О. Локшина, О. Малихін, А. Маркова, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, І. Родіна, Л. Сохань, С. Трубачева та інші.

Присвятили свої дослідження розв'язанню проблеми формування професійної компетентності психологів Н. Антонова, А. Бондаренко, Т. Вольфовська, Н. Завіниченко, А. Маркова, К. Мілютіна, О. Низовець, Н. Чепелева та інші; професійну компетентність соціальних педагогів досліджують Т. Абрамович, О. Безпалько, Р. Вайнола, Л. Завацька, Р. Овчарова, В. Поліщук, С. Харченко та інші.

Безпосередньо розробляють інноваційні моделі підвищення кваліфікації працівників психологічних служб Т. Артеменко, З. Гаркавенко, С. Кухарь, Ю. Луценко, А. Обухівська, В. Панок, Т. Свирська, Н. Сосновенко, І. Цушко.

Проаналізуємо поняття «компетентність» у психолого-педагогічній площині.

Науковий погляд О. Пометун на проблему компетентності полягає в тому, що учена розкриває це поняття через «спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набуває особистість у процесі навчання» та «результативно-діяльнісну характеристику освіти» [56, с. 17].

Г. Селевко визначає компетентність як інтегральну якість особистості, що виявляється в загальній здатності та готовності до будь-якої діяльності, яка базується на знаннях і досвіді, здобутих у процесі навчання і соціалізації й орієнтованих на самостійну й успішну участь у такій діяльності [67].

Н. Бібік розуміє компетентність як освітні результати, які досягаються не лише засобами змісту освіти, але й соціальної взаємодії [7, с. 46].

Компетентність – це інтегрована якість особистості, здатність продуктивно виконувати діяльність у певних соціально-значущих сферах, на основі здобутих знань, умінь, навичок, досвіду та цінностей [41].

Отже, компетентність розуміється, перш за все, як результат освіти. Деякі вчені визначають компетентність особистості як її якісну характеристику, тобто здатність людини до виконання певного виду діяльності.

Досліджень з проблеми формування та розвитку соціально-педагогічної компетентності майже немає через те, що вітчизняні науковці вивчають окремо соціальну та педагогічну компетентності. Тож, ми також проаналізуємо розуміння сутності цих компетентностей спочатку окремо, а потім спробуємо узагальнити результати аналізу та дати визначення поняттю «соціально-педагогічна компетентність».

Проблема формування та розвитку соціальної компетентності педагогічних працівників досліджується такими науковцями як: Н. Борбич, О. Варецька, Т. Василюк, М. Докторович, І. Зарубінська, О. Ісаєва, В. Ковальчук, В. Ляшенко, О. Московчук, С. Остапенко, І. Сидорук, О. Субіна, О. Усик, В. Шахрай та інші.

Отже, соціальна компетентність педагога передбачає наявність таких здібностей: вміти визначати власне місце в суспільному житті, проектувати життєві стратегії з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп; ефективно виконувати різні соціальні ролі та функції в колективі; вміти застосовувати сучасні технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання; вміти визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування, здатність до емпатії [25].

Н. Борбич, досліджуючи соціальну компетентність майбутнього педагога зауважує, що це здатність планувати та реалізовувати процес особистісного і професійного самовдосконалення [9, с. 79–80].

Т. Василюк розуміє соціальну компетентність як комплекс знань, умінь та навичок, що базуються на системі особистісних психологічних здатностей, моральних цінностей, які у своїй сукупності дають змогу конкретній особистості успішно взаємодіяти з суспільством та реалізовувати процеси самоактуалізації, самовираження, самовдосконалення [13].

В. Шахрай розглядає соціальну компетентність як цілісне інтегративне особистісне утворення, сукупність соціальних знань, умінь, цінностей, досвіду, що забезпечують гармонійну взаємодію людини і суспільства, самореалізацію, здатність до соціальної творчості, відображення якісного ступеня соціалізації особистості [75, с. 53].

Проблеми розвитку педагогічної компетентності цікавили таких науковців як: М. Галагузова, І. Гушлевська, Н. Лосєва, Л. Мітіна, А. Деркач, І. Драч, І. Родигіна, О. Савченко, В. Шахов, О. Цільмак та інші.

Педагогічна компетентність – це здатність особи грамотно, раціонально, продуктивно та ефективно здійснювати педагогічну діяльність [74].

За Н. Лосєвою, педагогічна компетентність – це комплексна характеристика здатності педагога бути об'єктом власної діяльності, що включає сукупність знань щодо кваліфікованого обговорення сфери професійної діяльності, володіння професійними знаннями, уміннями та навичками, здатність вирішувати різні проблемні ситуації [40].

Цікавим є припущення І. Драч про те, що педагогічна компетентність – це єдність теоретичної та практичної готовності особистості до здійснення педагогічної діяльності, яку доречно представити у вигляді системи: мобільність знань – гнучкість методу – критичність мислення [20].

Грунтовний аналіз сутності педагогічної компетентності майбутнього педагога зроблено у праці С. Лісової. Науковець приходить до думки, що потрібно розрізняти підготовку педагогічних кадрів та їхню педагогічну компетентність. Перше поняття відображає процес володіння знаннями й

навичками, а друге – результат цього процесу, тобто якісну характеристику [39].

Л. Морська, досліджуючи формування педагогічної компетентності вчителя іноземних мов, основними завданнями означеної компетентності майбутнього педагога визначає такі:

- забезпечення оволодінням технологіями самоорганізації та самоактуалізації;
- створення умов для становлення професійної культури майбутнього фахівця;
- формування ключових компетентностей майбутнього педагога;
- розвиток професійної мобільності здобувачів вищої освіти;
- організація методичної та дидактичної підтримки майбутніх фахівців;
- формування соціальної активності на основі особистісних рис та соціальних умінь особистості [43].

Таким чином ми з'ясували, що педагогічна компетентність є поняттям динамічним, багатогранним та неоднозначним. Його зміст змінюється у відповідності до процесів, що відбуваються в суспільстві в цілому та в освіті зокрема.

На основі теоретичного аналізу наукових праць з проблеми соціальної та педагогічної компетентностей спробуємо дати визначення поняттю «соціально-педагогічна компетентність». Отже, розуміючи, що компетентність є особистісною характеристикою, вважаємо соціально-педагогічну компетентність такою якістю особистості фахівця, яка забезпечує йому здатність до ефективного здійснення соціально-педагогічної діяльності.

Відповідно до професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти» умовами допуску до роботи за професією є наявність вищої психологічної освіти за спеціальністю 053 Психологія. Професійного стандарту для соціального педагога на сьогодні немає, тому, за аналогією до

практичного психолога, на посаду соціального педагога допускається особа з вищою освітою за відповідною спеціальністю, зокрема 231 Соціальна робота.

Педагогічні працівники психологічної служби в системі освіти повинні володіти соціально-педагогічною компетентністю на належному рівні. Спробуємо обґрунтувати свою позицію.

Заклад освіти – установа, де діти та молодь проводять більшу половину часу протягом дня. Відповідно, для усіх здобувачів освіти, незалежно від віку, мають бути створені комфортні умови навчання, виховання та загального розвитку. Усім учасникам освітнього процесу потрібно забезпечити продуктивне спілкування. Саме для цього працівники психологічної служби мають бути професіоналами своєї справи.

Соціально-педагогічна компетентність працівників психологічної служби має забезпечувати, на нашу думку, виконання таких завдань, зокрема:

- створення сприятливої атмосфери для комунікації з різновіковими групами;
- забезпечення ненав'язливого виховного впливу на особистість;
- організація змістовних бесід, цікавого дозвілля здобувачів освіти;
- впровадження інноваційних технологій соціально-педагогічної діяльності;
- сприяння професійній самореалізації особистості як об'єкта так і суб'єкта соціально-педагогічної діяльності.

Роль соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби надзвичайно важлива і пояснюється необхідністю виконання тих функцій психологічної служби, які передбачено Положенням про психологічну службу в системі освіти. Соціально-педагогічна компетентність є комбінованим поняттям, тому що являє собою сукупність тих знань, умінь і навичок, які є необхідними для успішного здійснення соціально-педагогічної роботи.

Висновки до першого розділу

Психологічна служба є різновидом соціальної служби, основна мета якої – забезпечення всебічної комплексної психологічної та соціально-педагогічної підтримки здобувачів освіти в освітньому процесі. Періодизація розвитку психологічних служб в Україні може бути представлена чотирма блоками, зокрема: педологічні служби, психологічний супровід населення, центри реабілітації, національна система соціальних та психологічних служб України.

З'ясовано, що основними принципами діяльності психологічної служби є: науковість, цілісність, професійна компетентність, відповідальність; індивідуальний підхід; доступність та інші. Варто зазначити, що принципи діяльності психологічної служби є подібними до принципів соціально-педагогічної діяльності загалом.

Визначено основні функції психологічної служби. До них відносяться: діагностично-прогностична, організаційно-методична, корекційно-розвиткова, консультативна, просвітницько-профілактична, соціально-захисна.

Проаналізовано відповідні освітні програми КДПУ. Встановлено, що фахова підготовка працівників психологічних служб може бути комплексною та такою, що відповідає сучасним запитам суспільства. Перелік спеціальних компетентностей майбутніх фахівців дає підстави стверджувати про тісну взаємодію працедавців та закладу вищої освіти.

Досліджено роль соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби. Встановлено, що її важливість пояснюється необхідністю виконання тих функцій психологічної служби, які передбачено Положенням про психологічну службу в системі освіти. Соціально-педагогічну компетентність розуміємо як комбіноване поняття, яке являє собою сукупність тих знань, умінь і навичок, які є необхідними для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності.

РОЗДІЛ 2.

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

2.1. Визначення рівнів, критеріїв та показників сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби в системі освіти

Дослідно-експериментальна робота планувалася на базі таких закладів освіти:

- 1) Комунальний заклад освіти «Ліцей «Борисфен» Дніпропетровської обласної ради;
- 2) Комунальний заклад освіти «Ліцей «Синергія» Дніпропетровської обласної ради;
- 3) Комунальний заклад освіти «Ліцей «Сокіл» Дніпропетровської обласної ради.

Працівники психологічних служб означених закладів освіти становлять експериментальну групу. Для контрольної групи ми обрали працівників психологічних служб інших закладів, зокрема:

- 1) Комунальний заклад освіти «Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді»;
- 2) Криворізький державний педагогічний університет;
- 3) Криворізька педагогічна гімназія.

Коротко охарактеризуємо психологічну службу кожного закладу освіти.

В ліцеї «Борисфен» (м. Дніпро) працює соціально-психологічна служба, до складу якої входять: соціальний педагог, практичний психолог, заступник директора з виховної роботи, педагог-організатор, старший лікар.

Головним призначенням соціально-психологічної служби є соціальний та психологічний супровід школяра, психологічна допомога, забезпечення соціальної адаптації та реабілітації через соціалізацію особистості. Основними завданням служби визначено:

- забезпечення процесу соціалізації школярів в освітньому процесі;
- захист фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я дитини;
- попередження та педагогічна корекція відхилень від норми розвитку особистості;
- стимулювання до самостійного усвідомленого вибору життєвих орієнтирів;
- розвиток творчої особистості громадянина України.

Соціально-психологічна служба

***Вас вітає соціально-психологічна служба ліцею
«Борисфен»***

Соціально-психологічну службу представляють:

**Соціальний педагог —
Дац Ніла Миколаївна**

**Практичний психолог —
Красильнікова Наталія Іванівна**

Рис. 2.1. Соціально-психологічна служба КЗО «Ліцей «Борисфен»

В ліцеї «Синергія» (м. Дніпро) працює соціально-психологічна служба у складі соціального педагога та практичного психолога. Соціальний педагог

в закладі є громадським інспектором з охорони дитинства. Також на сторінці служби чітко представлені основні функції та завдання соціального педагога.

Функції соціального педагога:

- прогностична: прогнозування посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації.
- консультативна: рекомендації учням, батькам, вчителям, молодіжним об'єднанням з питань розв'язання конфліктів та проблемних ситуацій.
- захисна: захист прав дітей, представлення їх інтересів в різноманітних інстанціях
- профілактична: запобігання негативним проявам в учнівському середовищі, пропаганда ЗСЖ.
- соціально-перетворювальна: соціально-педагогічний захист соціально незахищених категорій дітей, сприяння професійному самовизначенню.
- організаційна: координація взаємодії всіх суб'єктів виховання, сприяння участі дітей у науковій, технічній, художній творчості.

Соціальний педагог:

- здійснює соціально-педагогічний супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, дітей з багатодітних та малозабезпечених сімей з метою попередження безпритульності, бездоглядності та випадків усіх форм домашнього насильства над дітьми;
- бере участь у виховній роботі з питань профілактики появи негативних форм поведінки у неповнолітніх, пропаганди здорового способу життя;
- допомагає виявленню творчих нахилів, розкриттю здібностей дітей, сприяє участі учнів у суспільно-корисній, волонтерській діяльності;
- проводить просвітницьку роботу з батьками або особами, що їх замінюють;
- є посередником між школою, сім'єю, державними установами, громадськістю по захисту прав дітей; бере участь в організації їх взаємодії з метою створення умов для нормального розвитку дітей.

Рис. 2.2. Соціально-психологічна служба КЗО «Ліцей «Синергія»

В ліцеї «Сокіл» (м. Дніпро) на сайті також представлена соціально-психологічна служба. Висвітлено основні види діяльності, а також тематика звернень до практичного психолога та соціального педагога.

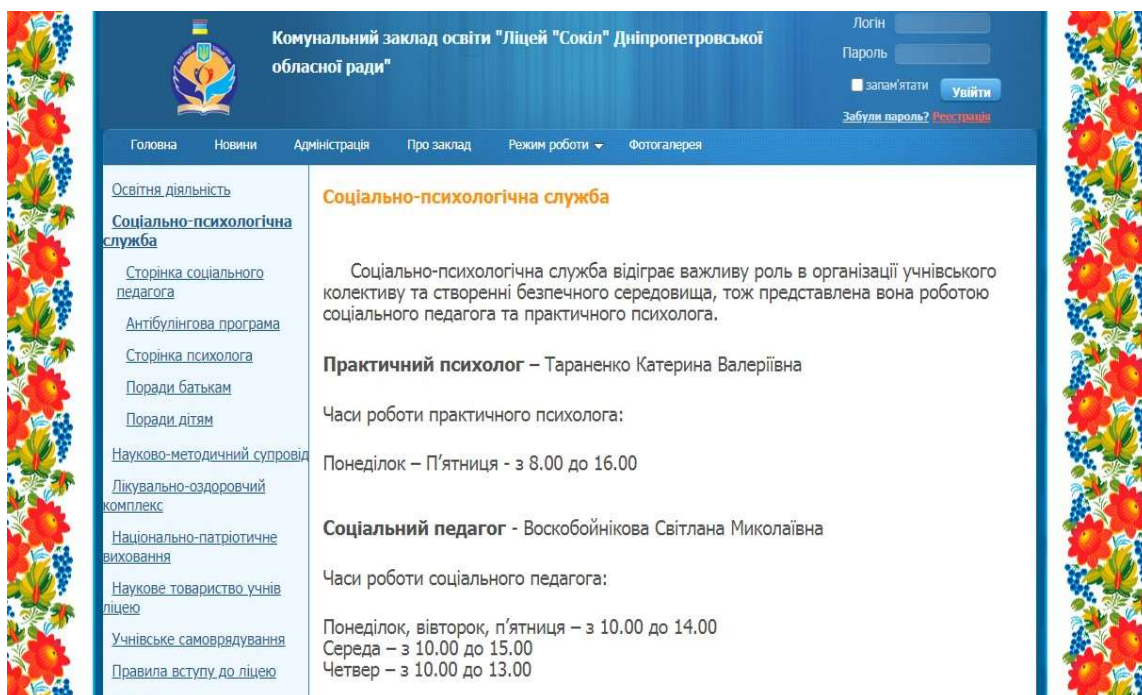
Тематика звернень до фахівців соціально-психологічної служби.

Соціальний педагог:

- Захист прав дітей пільгових категорій;
- Супровід багатодітних сімей;
- Інформування про районні та міські організації(служби, фонди, по роботі з дітьми).

Практичний психолог:

- Адаптація дитини до нових умов навчання;
- Психофізіологічні особливості віку;
- Проблеми підліткового віку;
- Взаємини між дітьми у класному колективі;
- Труднощі у навчанні;
- Вибір майбутньої професії;
- Непорозуміння у взаєминах з дітьми.

Рис. 2.3. Соціально-психологічна служба КЗО «Ліцей «Сокіл»

Для чистоти експерименту також визначено контрольну групу респондентів. Представимо психологічні служби дібраних закладів освіти.

У Криворізькому обласному ліцеї-інтернаті для сільської молоді працює соціально-психологічна служба у складі заступника з виховної роботи, соціального педагога, практичного психолога, педагога-організатора.

Рис. 2.4. Соціально-психологічна служба КЗО «Криворізький обласний ліцей для сільської молоді»

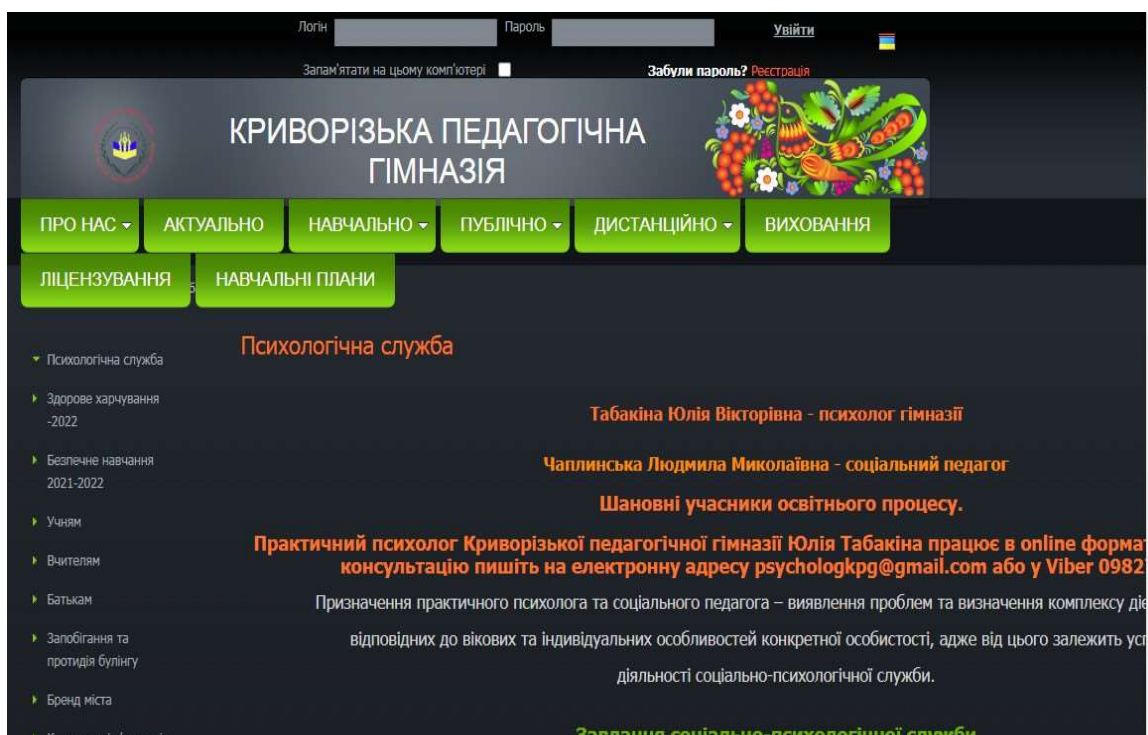
У Криворізькому державному педагогічному університеті працює психологічна служба у складі практичного психолога та соціального педагога. Завдання психологічної служби закладу вищої освіти такі ж самі, як і в закладах загальної середньої освіти, а саме: соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти, психологічна допомога у вигляді індивідуальних консультацій. Також працівники психологічної служби проводять роз'яснювальну, профорієнтаційну роботу, організують групові зустрічі в академічних групах. Особлива увага приділяється студентам пільгових категорій, зокрема дітям-сиротам, дітям, позбавлених батьківського піклування, особам з інвалідністю, дітям учасників бойових дій, особам з малозабезпечених сімей, внутрішньо переміщеним особам тощо.

Рис. 2.5. Психологічна служба КДПУ

Психологічна служба Криворізької педагогічної гімназії складається з практичного психолога та соціального педагога. Основними завданнями психологічної служби визначено: підвищення ефективності освітнього процесу з урахуванням новітніх досягнень психологічної науки та соціальної педагогіки; захист психічного здоров'я, особливо в часи пандемії та збройної агресії; створення оптимальних засад для формування та розвитку мотивації

до самосвідомості дітей; здійснення профілактичних та корекційних заходів з усіма учасниками освітнього процесу.

Рис. 2.6. Психологічна служба Криворізької педагогічної гімназії

Варто зазначити, що окрім безпосередніх посадових осіб в роботі психологічних служб активно беруть участь інші педагогічні працівники закладів освіти. Класні керівники, як правило, найперші люди, які дізнаються про складну ситуацію учня, помічають зміни в поведінці тощо. Саме класні керівники, куратори академічних груп повідомляють безпосередньо практичним психологам, соціальним педагогам про такі зміни, звертають увагу працівників відповідних служб до здобувача освіти. Тому ми також залучили педагогів закладів освіти до участі в дослідній роботі з підвищення рівня сформованості соціально-педагогічної компетентності.

Отже, всього в дослідній роботі взяло участь 58 педагогів, 28 в контрольній групі та 30 в експериментальній.

Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2021 – 2022 навчального року і складалася з трьох етапів: констатувального, формувального та контрольного.

Будь-яка дослідно-експериментальна робота має базуватися на певних чітких та зрозумілих засадах. Саме тому перед початком такого дослідження для максимальної об'єктивності в роботі варто визначити рівні, критерії та показники сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб закладів освіти. Опишемо їх нижче.

Визначаючи рівні сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб, ми виходили з того положення, що соціальний педагог і практичний психолог як особи з вищою педагогічною освітою апріорі не можуть мати низький рівень сформованості означеної компетентності. Вони здобули освіту, проходили різні види практичної підготовки, а значить мають як мінімум середній рівень розвитку соціально-педагогічної компетентності. Отже, пропонуємо взяти за основу такі рівні сформованості соціально-педагогічної компетентності:

- високий;
- достатній;
- середній.

Для перевірки висхідного (початкового) рівня сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби в системі освіти ми дібрали відповідні критерії, а саме: професійно-орієнтований, комунікативно-діяльнісний, духовно-естетичний, рефлексійно-естетичний. До кожного критерію опишемо показники, відповідно до рівнів.

Професійно-орієнтований критерій.

Показники високого рівня: педагогічний працівник психологічної служби вмотивований до виконання професійних обов'язків; постійно підвищує власну професійну майстерність; бере активну участь в наукових та науково-методичних заходах різного рівня; здатний до впровадження інноваційних технологій в діяльність психологічної служби. Як правило, працівники з високим рівнем розвитку професійної орієнтації проявляють ініціативність, є організаторами проектної діяльності у закладі освіти,

користуються авторитетом серед колег, батьків та школярів. Завжди мають гарний настрій, люблять свою професію, налаштовані оптимістично.

Показники достатнього рівня: соціальний педагог, практичний психолог закладу освіти завжди вчасно й сумлінно виконують свої професійні обов'язки; під час проходження чергової атестації педагогічних працівників підвищують категорію; не виявляють надмірної ініціативності, проте не відмовляють ані колегам, ані школярам, якщо їх просять про допомогу; у професійній діяльності віддають перевагу перевіреним технологіям, якими добре володіють. Працівники із достатнім рівнем професійної мотивації не прагнуть бути кращими, проте завжди виконують поставлені перед ними завдання. Здатні проявити емпатію, перебувають у доброму гуморі, не готові змінювати професію.

Показники середнього рівня: працівники психологічної служби виконують свої професійні обов'язки виключно в межах посадової інструкції; під час проходження атестації кадрів не завжди підвищують категорію, можуть лише підтвердити вже наявну; у роботі з клієнтами (школярі, батьки, педагоги) завжди використовують ті методи і прийоми, якими добре володіють. Здатні перекладати частину роботи на інших працівників, зокрема класних керівників, з неохотою беруть на себе відповідальність за професійну діяльність. Працівники з середнім рівнем професійної мотивації не до кінця впевнені в тому, що хочуть продовжувати роботу на займаній посаді, часто перебувають у пригніченому стані, не задоволені професією.

Комунікативно-діяльнісний критерій.

Показники високого рівня: працівники легко знаходять спільну мову із клієнтами психологічної служби, проявляють чуйність та уважність у відношенні до кожного; завжди доводять будь-яку справу до кінця; позитивний результат є ціллю професійної діяльності; впроваджують у практику професійної діяльності інноваційні форми роботи, зокрема

тренінги, квести тощо; мають різнобічні інтереси та активно займаються самоосвітою. До вирішення будь-якої проблеми підходять комплексно.

Показники достатнього рівня: педагогічні працівники психологічної служби на достатньому рівні виконують свої професійні обов'язки; віддають перевагу працювати за чітко визначеним планом та графіком; до впровадження нових форм роботи ставляться скептично; до вирішення будь-якої проблеми підходять лінійно. Вектор самоосвіти спрямований виключно на професійну діяльність – методичні семінари, тематичні конференції, профільна література тощо.

Показники середнього рівня: працівники, враховуючи низьку професійну мотивацію, опосередковано ставляться до виконання професійних обов'язків, з клієнтами працюють виключно за попереднім записом або усною домовленістю; не включаються у вирішення проблеми одразу, потребують часу для аналізу ситуації, добору відповідних методик тощо; не цікавляться досвідом кращих практик, віддають перевагу давно апробованим технологіям роботи з дітьми та дорослими.

Духовно-естетичний критерій.

Показники високого рівня: працівники психологічної служби є взірцем поведінки для усіх учасників освітнього процесу; мають смак в зовнішньому вигляді, дотримуються офіційно-ділового стилю; пропагують високі моральні цінності – любов до Батьківщини, дружбу, повагу до іншого, дотримання національних традицій, любов до тварин тощо. Працівники з високим рівнем розвитку духовно-естетичного критерію соціально-педагогічної компетентності проявляють патріотизм, займають активну громадянську позицію, мають високий рівень особистісної соціалізації. Мають різносторонні інтереси та здатні до комунікації незалежно від віку опонента та його інтересів. Спілкуються виключно державною мовою.

Показники достатнього рівня: у працівників чітко виражена громадянська позиція; в закладі освіти чітко дотримуються допустимих норм в одязі, поведінці, комунікації. Підтримують співрозмовника не лише

державною мовою, мають навички будувати діалогічне мовлення; надають перевагу спілкуватися із дорослими людьми, аніж з дітьми.

Показники середнього рівня: працівники психологічної служби не мають чіткої громадянської позиції; офіційно-діловий стиль в одязі не є основним; теми для виховних заходів мають більш предметний характер, (зокрема профілактика негативних явищ тощо) аніж духовний. Працівники із середнім рівнем розвитку показників духовно-естетичного критерію характеризуються замкнутістю, працюють виключно за попередньо узгодженим графіком роботи; не допускають в роботі ініціативності.

Рефлексійно-аналітичний критерій.

Показники високого рівня: працівники здатні визнавати власні помилки, аналізувати їх, шукати шляхи їх виправлення; у разі потреби звертаються за допомогою до більш досвідчених педагогів; здатні до рефлексивного слухання клієнтів психологічної служби; до вирішення усіх робочих питань підходять ґрунтовно, вивчають усі аспекти проблеми.

Показники достатнього рівня: педагоги характеризуються здатністю до самоаналізу; намагаються самостійно розв'язати складні питання; не вважають за потрібне звертатися до колег за допомогою; вміють уважно слухати співрозмовника, проте не завжди виявляють терплячість.

Показники низького рівня: працівники не здатні визнати власні помилки, завжди знаходять причини, що заважають виконанню професійних обов'язків; не аналізують власних вчинків та не роблять відповідних висновків; скоріше відмовляться виконувати складні завдання мотивуючи відмову недостатнім досвідом, аніж отримують потрібні навички і процесі виконання; спілкування із клієнтами психологічної служби частіше формальне, аніж дружнє.

Коротко представимо рівні, критерії та показники в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Рівні, критерії та показники сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби

<i>Критерій</i>	<i>Показники / рівні</i>		
	<i>Високий</i>	<i>Достатній</i>	<i>Середній</i>
професійно-орієнтований	Інноваційні технології; оптимістичний настрій; кар'єрне зростання	Добре апробовані технології; настрої, що залежить від ситуації; професійний розвиток	Методи та способи, що давно відпрацьовані; песимістичний настрій; професійна дезадаптація
комунікативно-діяльнісний	Швидке прийняття рішень; комплексне вирішення складних ситуацій; успішна комунікація	Зважене прийняття рішень; залучення інших педагогів до виконання завдань; достатня комунікація	Перекладання відповідальності за прийняття рішень; лінійне вирішення складних ситуацій; комунікація на рівні «консультант – клієнт»
духовно-естетичний	Взірець морального виховання; патріотизм; дотримання соціально значущих духовних цінностей	Моральна свідомість; громадянська позиція; дотримання соціально прийнятних норм поведінки	Нечітка громадянська позиція; відсутність соціальної активності; упереджене ставлення до всього, що відрізняється від норми
рефлексійно-аналітичний	Визнання власних помилок; самокритика; самоаналіз; аналітичний підхід до розв'язання складної ситуації	Визнання і виправдання власних помилок; здатність до самоаналізу; уміння рефлексивного сприйняття ситуації	Несприйняття критики; здатність до самовиправдання без самоаналізу; ситуативна аналітика професійних задач

Наступним логічним кроком в роботі має стати констатування наявного рівня соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб. Перш за все, доберемо діагностичні методики та обґрунтуємо їх вибір.

1. Тест-опитувальник мотивації досягнення (А. Мехраб'ян, модифікація Магомет-Емінова). Вивчення мотивів прагнення успіху та запобігання невдач. Дослідження визначає один із головних мотивів (Додаток А).

2. Тест «Визначення рівня комунікативності» (за В. Ряховським). Цей тест дозволить нам визначити рівень комунікативності педагога, наскільки розвинені його комунікативні навички, чи терплячий він у спілкуванні. Або навпаки – чи не є його комунікативність «хворобливою» (Додаток Б).

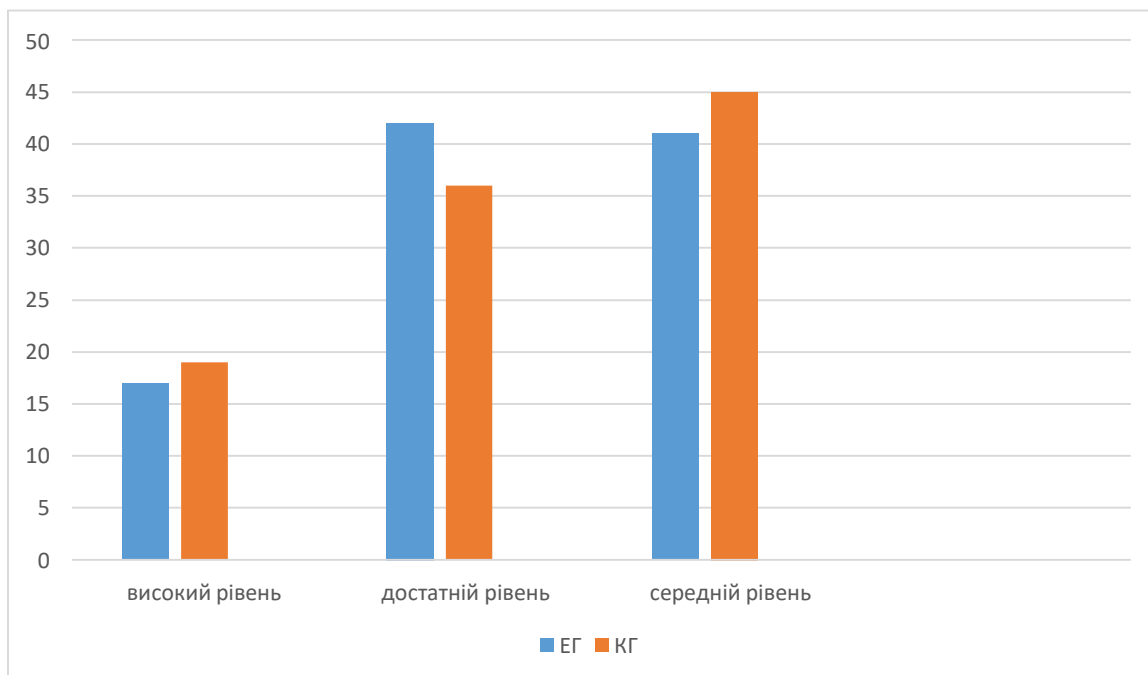
3. Методика «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Хол), спрямована на виявлення здатності розуміти відносини особистості, що репрезентується в емоціях, і керувати емоційною сферою на основі прийняття рішень. Вона складається з 30 тверджень і містить 5 шкал: 1) емоційна обізнаність; 2) управління своїми емоціями; 3) самомотивація (довільне керування своїми емоціями); 4) емпатія; 5) розпізнавання емоцій інших людей (вміння впливати на емоційний стан інших людей) (Додаток В).

4. Анкета-опитувальник педагогічного колективу (авторська розробка). Такий опитувальник в умовах дистанційної освіти є заміником методу спостереження, а також дає змогу виявити певні професійні а особистісні якості працівників психологічних служб. Складається з 20 питань, відповіді на які можуть дати уявлення про організацію діяльності психологічної служби закладу та про безпосередньо її працівників (Додаток Г).

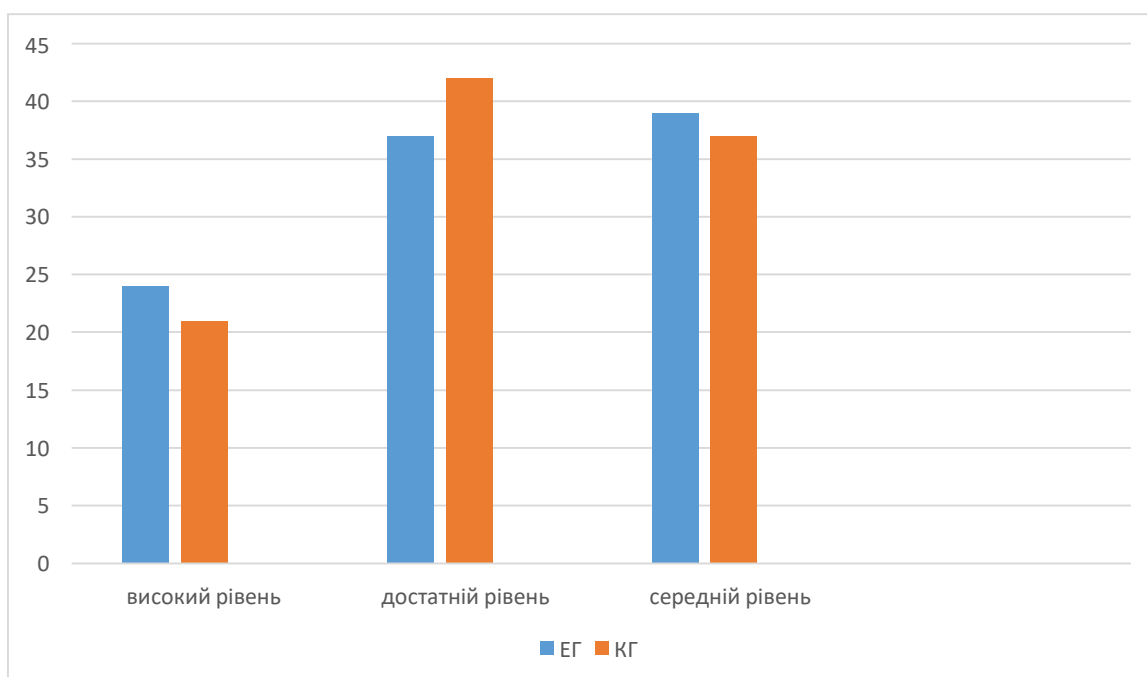
Перши етап (констатувальний) дослідної роботи проводився протягом листопада-грудня 2021 року.

Зважаючи на особливості дистанційного навчання, а також на той факт, що дібрані нами заклади освіти розташовані у різних містах Дніпропетровської області, констатувальний етап роботи було організовано дистанційно. Усім учасникам дослідження були розіслані матеріали та коментарі до їх виконання. Інтерпретація результатів представлена на діаграмах нижче.

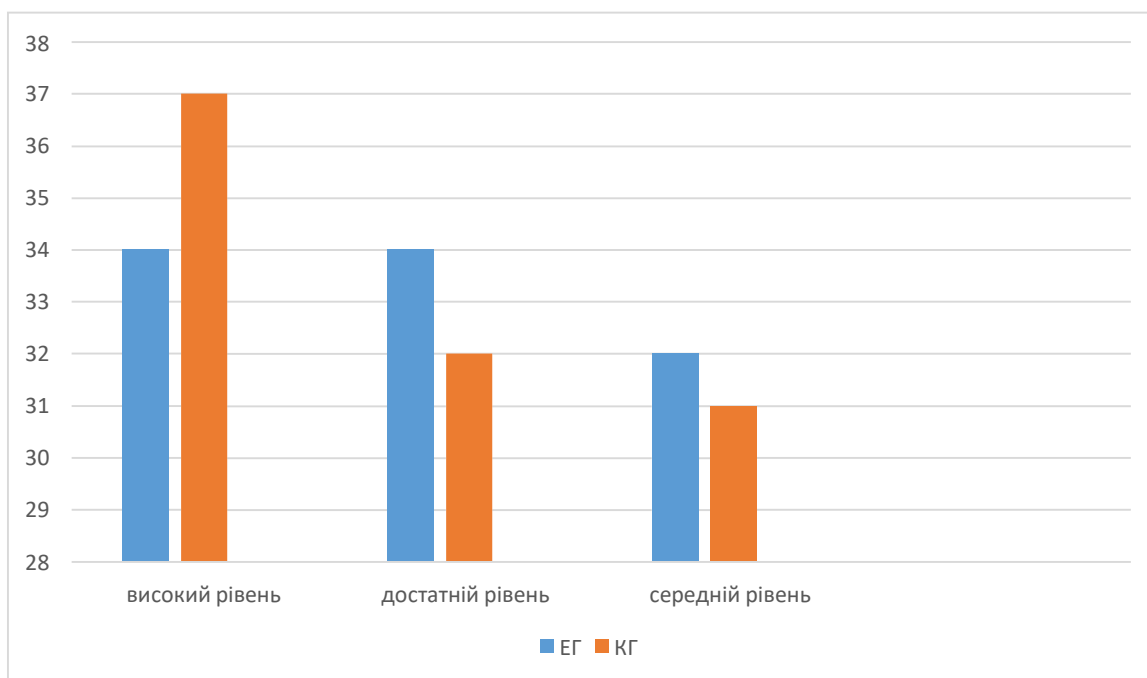
Рівень сформованості професійно-орієнтованого критерію соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб (у %)

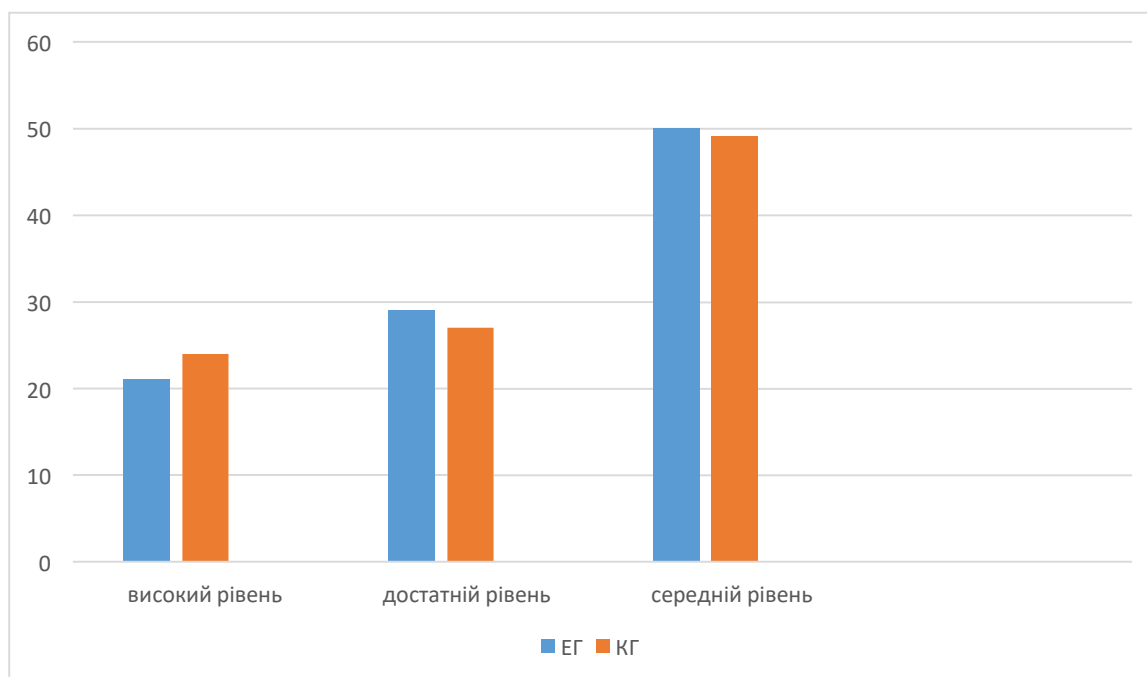
Рівень сформованості комунікативно-діяльнісного критерію соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб (у %)

Рівень сформованості духовно-естетичного критерію соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб (у %)

Рівень сформованості рефлексійно-аналітичного критерію соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб (у %)

Як свідчать результати констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи, в експериментальній та контрольній групах майже однакові показники сформованості критеріїв соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб. Так, з'ясовано, що три з чотирьох критеріїв мають середній рівень сформованості в обох групах. Це можна пояснити декількома факторами. Перш за все, переважна більшість наших респондентів – працівники з досвідом професійної діяльності до 10 років. Тому, можливо, середній рівень соціально-педагогічної компетентності пояснюється браком досвіду. Крім того, освітня система останніми роками перебуває в постійних реформаційних процесах, що також негативно впливає на професійну діяльність – треба змінювати професійні звички відповідно до вимог МОН України. Ще однією причиною середнього рівня можна назвати низьку оплату праці педагогічних працівників та разом з тим високу моральну відповідальність за професійну діяльність., адже переважна більшість клієнтів психологічної служби – це діти, зокрема такі, що потребують соціально-педагогічної, психологічної підтримки.

Наступний розділ дослідження присвячено опису програми формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб.

2.2. Розробка програми формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб закладів освіти

Грунтовний аналіз результатів констатувального етапу дослідної роботи дав змогу визначити основні напрями роботи, які варто впровадити серед соціальних педагогів та практичних психологів задля підвищення рівня сформованості їх соціально-педагогічної компетентності.

Українська освітня система останні роки перебуває у складних реформаційних процесах, змінюються нормативно-правові документи, визначаються особливості навчальних програм тощо. Зрозуміло, що це певне

навантаження на педагогічних працівників, зокрема й на психологічну службу. Саме тому вважаємо своєчасним проведення заходів з підвищення професійної компетентності педагогів. Так, пропонуємо проведення круглого столу на тему «Нормативно-правовий супровід соціально-психологічної служби: оновлені акти».

Також задля розширення професійних компетентностей та набуття корисного досвіду ми пропонуємо провести віртуальну екскурсію «Кращі практики інноваційних впроваджень в роботу психологічної служби». Під час такого заходу, який дуже зручно проводити дистанційно, варто продемонструвати учасникам приклади кращих практик впровадження інноваційних технологій соціально-педагогічної та психологічної діяльності.

Важливим в програмі формування соціально-педагогічної компетентності педагогічних працівників є самоосвіта. Це має бути постійний систематичний процес. На сьогодні існує ціла низка якісних інтернет-ресурсів, безкоштовних для українських педагогів, на яких є різні за тематикою курси для самоосвіти.

Педагог – це взірець для наслідування, тому важливо бути професійним фахівцем із сучасними навичками. Саме тому на часі стане проведення тренінгів на тему діджиталізації навчально-виховного процесу та соціально-педагогічної, психологічної допомоги.

Також увагу в роботі з формування соціально-педагогічної компетентності варто приділяти психічному здоров'ю суб'єктів освітнього процесу. Для цього ми пропонуємо провести психологічний майстер-клас «Мій рівень стресостійкості».

Як відомо, найкраще запам'ятовується те, що бачиш, чуєш і одразу спробуєш повторити. Саме на такому принципі має будуватися робота з вивчення сучасних технологій професійної діяльності педагогічних працівників, зокрема й працівників психологічних служб закладів освіти.

Представимо рекомендовані заходи у вигляді програми формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб.

Таблиця 2.2.

**Програма формування соціально-педагогічної компетентності
працівників психологічних служб**

№	Форма роботи	Дата проведення
1	Методичний семінар «Психологічна служба закладу освіти як чинник забезпечення успішної соціалізації особистості дитини»	Грудень 2021
2	Круглий стіл «Нормативно-правовий супровід соціально-психологічної служби: оновлені акти»	Січень 2022
3	Тренінг «Діджиталізація соціально-педагогічної та психологічної допомоги»	Лютий 2022
4	Конференція «Волонтерство як технологія соціально-педагогічної діяльності з дітьми та дорослими»	Березень 2022
5	Онлайн-курси саморозвитку «Prometheus»	Протягом навчального року
6	Психологічний майстер-клас «Мій рівень стресостійкості»	Квітень 2022
7	Віртуальна екскурсія «Кращі практики інноваційних впроваджень в роботу психологічної служби»	Травень 2022

Впровадження програми, як зазначалося, відбувалося протягом навчального року з урахуванням безпекових заходів. Наступний розділ дослідження присвячено порівняльному аналізу результатів констатувального та формувального етапів дослідної роботи та пошук ефективних шляхів з підвищення рівня соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб закладів освіти.

Висновки до другого розділу

У другому розділі кваліфікаційного дослідження було опрацьовано питання визначення рівнів, критеріїв та відповідних показників соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб закладів освіти.

Визначено, що оптимальними рівнями є середній, достатній та високий, адже низький рівень соціально-педагогічної компетентності не притаманний педагогам з вищою освітою, таким, що проходили різні види практики, систематично проходять атестацію кадрів тощо.

Критеріями соціально-педагогічної компетентності визначено: професійно-орієнтований (прагнення до кар'єрного зростання, самоосвіта), комунікативно-діяльнісний (здатність до конструктивного комунікативного акту, впровадження кращого технологічного досвіду), духовно-естетичний (чітка громадянська позиція, моральні цінності) та рефлексійно-аналітичний (здатність до самокритики та самоаналізу, аналітичний підхід до розв'язання складних професійних задач).

Дібрано заклади освіти, де є соціально-психологічні служби та працівники мають бажання взяти участь в дослідно-експериментальній роботі, охарактеризовано ці служби.

Початку дослідної роботи передував добір діагностичного матеріалу для того, щоб визначити висхідний рівень соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб та після формувального етапу визначити повторно рівень означеної компетентності.

На основі аналізу результатів констатувального етапу дослідної роботи розроблено та впроваджено програму формування соціально-педагогічної компетентності педагогічних працівників. Обґрунтовано вибір запропонованих заходів.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

3.1. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Дослідно-експериментальна робота, яка здійснювалася протягом 2021-2022 навчального року засвідчила, що працівники психологічних служб закладів освіти мають потенціал для подальшого вдосконалення професійної майстерності, зокрема соціально-педагогічної компетентності. Програма, яка була розроблена з урахуванням результатів констатувального етапу дослідної роботи, представляла собою систему організованих та проведених заходів, спрямованих на підвищення рівня сформованості як окремих показників соціально-педагогічної компетентності, так і цього феномену в цілому.

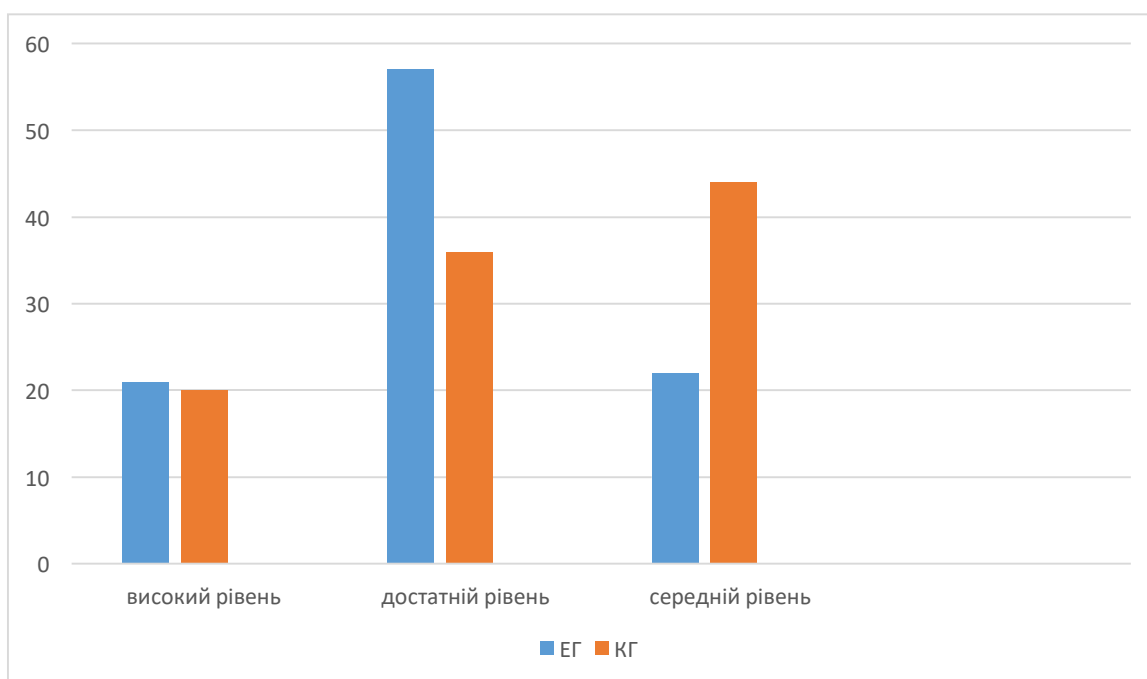
Отже, після проведення повторних контрольних діагностик в обох групах (експериментальній та контрольній) стало очевидним, що результати позитивні, а значить програма формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб виявилася ефективною. Проаналізуємо більш конкретно отримані результати.

Так, за професійно-орієнтованим критерієм динаміка експериментальної групи виявилася такою: динаміка високого рівня +4%, достатнього рівня +15%, середнього +19%, що дає підстави зробити висновок про те, що наше припущення про неможливість існування низького рівня є абсолютно обґрунтованим.

Варто зазначити, що в контрольній групі результати останнього етапу дослідження також позитивні. Це є свідченням того, що педагогічний працівник у своїй професійній діяльності постійно розвивається. Звісно, результати контрольної групи нижчі у порівнянні з експериментальною групою, що ще раз підкреслює необхідність організації та проведення систематичної роботи з підвищення соціально-педагогічної компетентності

педагогічних працівників, зокрема й працівників соціально-психологічних служб закладів освіти.

Педагогічна професія ще на етапі здобуття освіти вимагає наявних особистісних якостей, зокрема емпатії, щирості, любові до дітей, бажання допомагати іншим, патріотизму, здатності до самоосвіти тощо. Як видно з діаграми рис 3.1., переважає саме достатній рівень сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб закладів освіти.

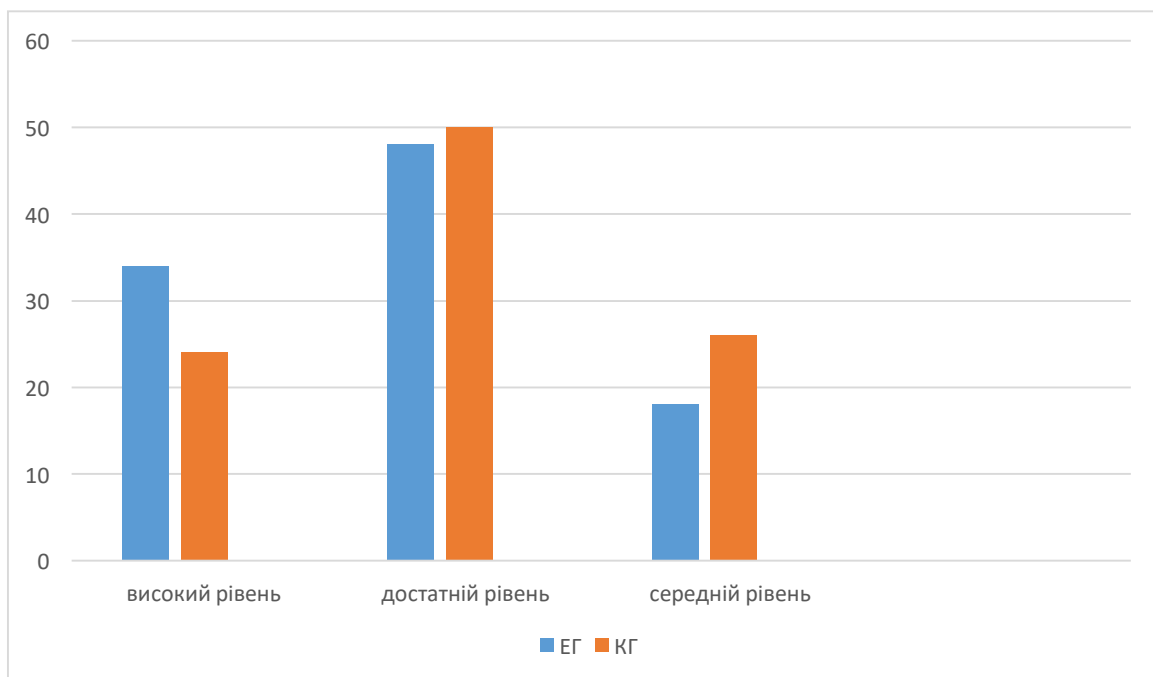

Рис. 3.1. Рівень сформованості професійно-орієнтованого критерію соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб (у %)

Наступним проаналізуємо результати комунікативно-діяльнісного критерію. Повторна перевірка якого дала змогу виявити таку динаміку: високий рівень – +10%, достатній рівень – +11%, середній рівень – +21%. У контрольній групі результати виявилися такими: високий рівень – +3%, достатній рівень – +8%, середній рівень – +11%. Тож, констатуємо, що комунікативно-діяльнісний критерій соціально-педагогічної компетентності

має позитивну динаміку відносно високого та достатнього рівнів в обох групах, а рівень середній – динаміку в бік зменшення, що є також позитивною.

Результати контрольного етапу дослідження зазначеного критерію соціально-педагогічної компетентності обох груп представлено на діаграмі рис 3.2.

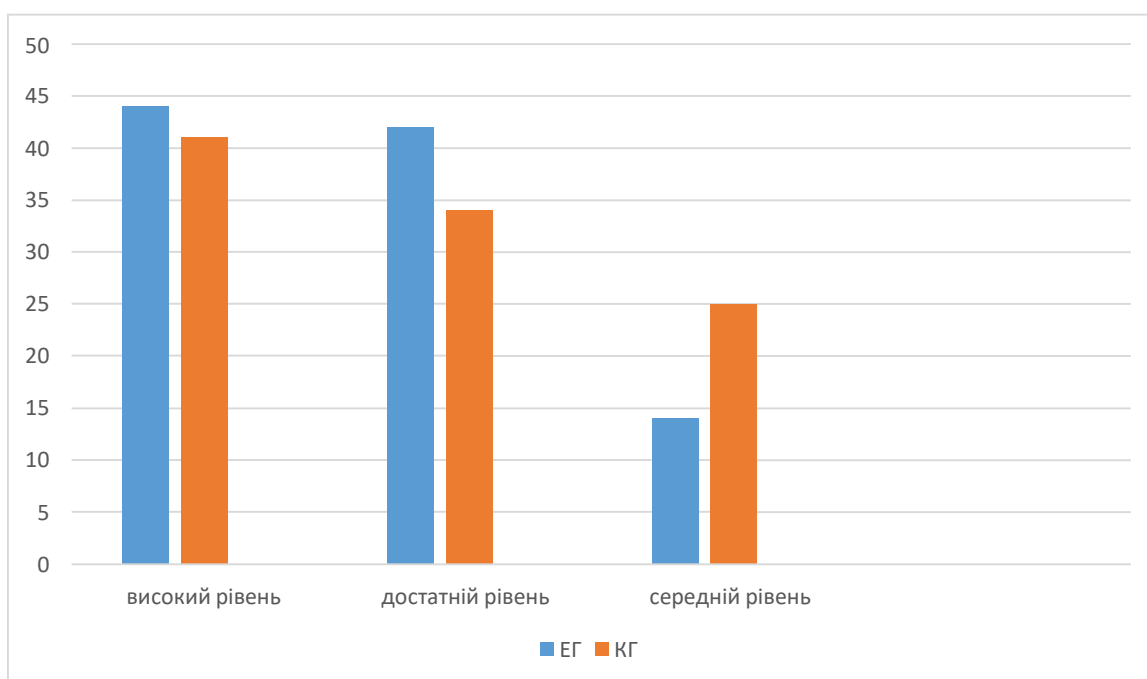
Рис. 3.2. Рівень сформованості комунікативно-діяльнісного критерію соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб (у %)

Результати перевірки рівнів сформованості духовно-естетичного критерію експериментальної групи засвідчили таке: високий рівень – +12%, достатній рівень – +8%, середній рівень – - 20%. Результати контрольної групи: високий рівень – +4%, достатній – +2%, середній – -6%.

Показовим є те, що динаміка середнього рівня суттєво знижується в експериментальній групі, тобто ми констатуємо значний ефект від впровадження програми заходів з підвищення рівня сформованості соціально-педагогічної компетентності. А це важливо саме в умовах

вимушеного дистанційного освітнього процесу, зокрема для духовно-естетичного розвитку школярів, збереження позитивного емоційного мікроклімату в учнівському колективі. Та й для педагогічних працівників сьогодні важливо зберегти власне психічне здоров'я, бути взірцем для наслідування дітьми.

Результати контрольного етапу дослідження означеного критерію представлено на діаграмі рис. 3.3.

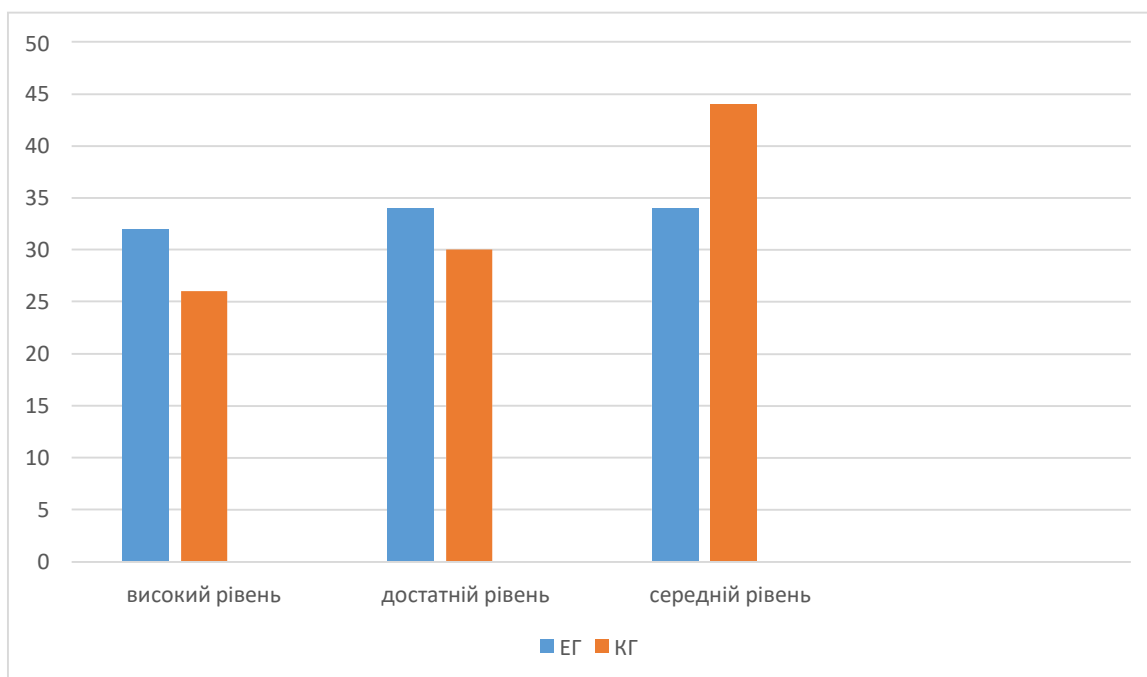
Рис 3.3. Рівень сформованості духовно-естетичного критерію соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб (у %)

Останнім критерієм, за яким визначалася динаміка сформованості рівнів соціально-педагогічної компетентності, був рефлексійно-аналітичний. Ми перевіряли здатність педагогічних працівників адекватно реагувати на критику, бути самокритичними, а також здатність до аналітичного підходу в розв'язанні професійних задач. Отже, динаміка в експериментальній групі така: високий рівень – +11%, достатній рівень – +5, середній рівень – -16%.

Результати контрольної групи виявилися такими: високий рівень – +2%, достатній – +3%, середній – -5%. Як і в попередніх критеріях, тут ми

виявили позитивну динаміку за високим та достатній рівнем. Середній рівень передбачувано знизився як в експериментальній, так і в контрольній групі.

Результати унаочнено на діаграмі рис. 3.4.

Рис. 3.4. Рівень сформованості рефлексійно-аналітичного критерію соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб (у %)

Отже, аналіз результатів контрольного етапу дослідно-експериментальної роботи дав змогу зробити такі висновки.

Позитивна динаміка рівнів сформованості критеріїв соціально-педагогічної компетентності доводить ефективність розробленої програми заходів. За усіма показниками підвищився рівень сформованості соціально-педагогічної компетентності в обох групах, проте в експериментальній групі результати очевидно кращі.

У наступному підрозділі кваліфікаційного дослідження представлено методичні рекомендації педагогічним працівникам щодо підвищення рівня соціально-педагогічної компетентності.

3.2. Методичні рекомендації працівникам психологічних служб в системі освіти

Педагогічні працівники сьогодні, в часи складних соціально-економічних змін, мають бути відображенням стійкості, незламності духу, патріотизму тощо. Саме педагоги – вихователі, вчителі, викладачі – згуртовують своїх вихованців, учнів та студентів. На долю педагогічних колективів вже не перший рік випадають справжні випробування – всесвітня пандемія COVID-19, воєнний стан по всій країні. Усі ці фактори негативно відображаються на усьому суспільстві, зокрема й дітях. Педагогічні працівники разом із допоміжним персоналом закладів освіти роблять усе можливе, що процес навчання не лише продовжувався, але й відповідав належному рівню надання освітніх послуг.

Незважаючи на усі труднощі, педагоги працюють, підвищують кваліфікацію, проходять стажування, опановують нові уміння й навички. Усе це заслуговує на повагу з боку дітей, батьків та усіх, хто причетний до сфери освіти. Разом з тим, виникло багато складних аспектів, подолати які вдалося не зразу і не усім педагогічним колективам. Основною проблемою, яка загострилася ще з часів карантинних обмежень – це відсутність сталого інтернет-зв'язку, нестача комп'ютерної техніки та, зрештою, недостатній рівень інформаційно-комунікаційної компетентності педагогічних працівників. Ще однією проблемою ста людський фактор, зокрема педагогів старшого віку. Їм, як правило, виявилось складніше опанувати нові технології надання освітніх послуг. Також варто зазначити, що, на жаль, і деякі батьки школярів та студентів були налаштовані негативно щодо дистанційної освіти.

Також негативно впливає на освітній процес соціальне напруження, що часто виявляється в проявах агресії, депресивних станах, психічних

порушеннях, загостренні хронічних хвороб та погіршенні самопочуття в цілому.

Проте, українські педагоги гідно долають усі складні ситуації, швидко і комплексно вирішують проблеми, пов'язані з організацією та провадженням освітнього процесу.

Гіпотезою кваліфікаційного дослідження було припущення про те, що підвищення рівня соціально-педагогічної компетентності педагогів, зокрема працівників психологічних служб, стане можливим за умови гуманізації взаємовідносин між об'єктами та суб'єктами освітньої та соціально-педагогічної діяльності; регулярного проходження програм стажування, курсів з підвищення кваліфікації тощо; впровадження в роботу психологічних служб програми заходів з підвищення соціально-педагогічної компетентності працівників.

Проведена дослідно-експериментальна робота серед працівників психологічних служб закладів освіти дала змогу виявити початковий стан сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб, на основі аналізу отриманих результатів констатувального етапу дослідження розробити програму заходів з підвищення рівня сформованості означеної компетентності та впровадити з метою перевірки її ефективності.

Результати контрольного етапу дослідження стали підґрунтям для розробки програми відповідних заходів задля підвищення рівня сформованості соціально-педагогічної компетентності педагогів.

Аналіз результатів дослідження дав змогу розробити методичні рекомендації для працівників психологічних служб закладів освіти.

Обирайте професію за покликом серця. Педагогічну професію часто порівнюють із стилем життя. Не можна бути педагогом тільки в стінах школи, а поза нею вести асоціальний спосіб життя тощо. Вчитель завжди і будь-де є еталоном поведінки, ціннісних орієнтацій. Тому ще на етапі навчання варто добре аналізувати власні здібності, нахили, життєві

пріоритети щоб не допустити у подальшому помилки – працювати без бажання та ентузіазму. Тут важливою є профорієнтаційна робота і батьків, і вчителів, і навіть викладачів закладів вищої освіти, які мають пояснювати особливості майбутньої професії педагога. Отже, вважаємо важливим аспектом ефективної роботи психологічних служб закладів освіти професійну мотивацію працівників, зокрема соціальних педагогів та практичних психологів.

Постійно займайтесь самоосвітою. Людський мозок влаштований таким чином, що людина має два шляхи – або постійно розвиватися, або деградувати. Немає в мозку такої функції, яка б забезпечила збереження усього набутого досвіду без його впровадження. Саме тому важливо постійно займатися самоосвітою, тим більше що цифровізація освітнього середовища відкриває широкі можливості робити це у зручний для людини час та безкоштовно.

Відслідковуйте зміни в законодавстві стосовно освіти, захисту прав і свобод дітей, соціального захисту осіб з пільгами тощо. Працівник психологічної служби – це, перш за все, радник та консультант, а значить має бути компетентним у всіх питаннях, що стосуються виконання професійної діяльності. Знання усіх змін, що вносяться до нормативно-правових актів дасть змогу працівникам психологічних служб краще відслідковувати дотримання соціально-правового захисту дітей та молоді.

Станьте для дитини другом. Діти сьогодні також перебувають у складній ситуації, зокрема через неможливість бути серед друзів, однокласників, займатися творчістю в колективі тощо. Психічне здоров'я порушується. Батьки, які мають продовжувати забезпечувати сім'ю в таких складних умовах, не завжди здатні приділити відповідну увагу дитині. Психолог і соціальний педагог мають стати для таких дітей друзями, тими, хто завжди вислухає, підбадьорить, допоможе в складній ситуації. Дитина, яка має дорослого друга, почуватиметься більш впевненою, захищеною.

Підходьте до розв'язання складних ситуацій комплексно. Залучайте в межах допустимого до соціально-педагогічної діяльності інших членів педагогічного колективу, батьківський комітет, представників інших соціальних установ. Комплексний підхід забезпечить вирішення проблеми, що виникла, швидше та якісніше, адже головне у роботі психологічної служби – це допомога учню (студенту) в складних життєвих обставинах. Також завдяки комплексному підходу стане можливим залучення провідних фахівців, зокрема це можуть бути спеціалісти служби у справах дітей, медики, поліцейські та інші.

Отже, представлені методичні рекомендації можуть стати у нагоді керівникам закладів освіти, педагогічним працівникам та усім, хто працює в системі соціально-правового захисту дітей та молоді задля підвищення рівня соціально-педагогічної компетентності.

Висновки до третього розділу

Третій розділ кваліфікаційного дослідження присвячено аналізу результатів контрольного етапу дослідної роботи.

Встановлено, що програма формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічної служби є ефективною. Динаміка рівнів сформованості критеріїв означеної компетентності виявилася позитивною відносно високого та достатнього рівнів, та такою, що знижувалася – відносно середнього рівня.

В обох групах, контрольній та експериментальній, результати виявилися позитивними. В експериментальній групі значно збільшився відсоток учасників експерименту, у яких рівень сформованості критеріїв соціально-педагогічної компетентності з середнього зріс до достатнього.

На основі аналізу отриманих результатів були розроблені методичні рекомендації працівникам психологічних служб щодо підвищення рівня соціально-педагогічної компетентності, зокрема: рекомендуємо обирати професію за покликом серця; постійно підвищувати рівень освіти; слідкувати за змінами в законодавстві стосовно освіти, захисту прав і свобод дітей, соціального захисту осіб з пільгами; грати роль друга для дитини; впроваджувати комплексний підхід до розв'язання складних завдань.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційне дослідження присвячено проблемі формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб закладів освіти. Актуальність обраної теми підтверджується низкою факторів, зокрема: означена проблема недостатньо розроблена; складні соціально-економічні обставини спричинюють погіршення рівня життя людей, а відповідно збільшується кількість дітей, які потребують соціально-педагогічного та психологічного захисту; педагогічні працівники мають систематично підвищувати свою професійну майстерність, ключові та спеціальні компетентності. Тож, серед завдань дослідження було створення програми заходів з підвищення рівня сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб.

Для виконання поставлених завдань, перш за все, зроблено ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми створення психологічної служби як спеціалізованого соціального підрозділу системи соціальних та психологічних служб України. Визначено, що психологічні служби закладів освіти діють відповідно до Положення про психологічну службу. У цьому Положенні визначено основні аспекти діяльності психологічної служби, зокрема її функції (діагностично-прогностична, організаційно-методична, корекційно-розвиткова, консультативна, просвітницько-профілактична, соціально-захисна); принципи діяльності (науковість, цілісність, наступність, професійна компетентність, відповідальність, доступність соціально-педагогічних та психологічних послуг тощо); функціональні обов'язки практичного психолога та соціального педагога служби.

Проаналізовано особливості фахової підготовки кадрів для психологічних служб закладів освіти, зокрема визначено, що професійний рівень підготовки бакалаврів соціальної роботи та психології в державі забезпечують понад 60 закладів вищої освіти. Проаналізовані професійні програми підготовки бакалаврів за спеціальностями 053 Психологія та 231

Соціальна робота дають змогу стверджувати про те, що заклади вищої освіти прагнуть забезпечити кваліфікованими кадрами національний ринок. Підготовка фахівців відповідає сучасним потребам, що є головним показником тісної взаємодії закладів вищої освіти та стейкхолдерів.

Уточнено поняття «компетентність», яке розуміємо як особистісну характеристику індивіда. Відповідно, вважаємо соціально-педагогічну компетентність такою якістю особистості фахівця, яка забезпечує йому здатність до ефективного здійснення соціально-педагогічної діяльності. З'ясовано роль соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб. Встановлено, що її важливість пояснюється необхідністю виконання тих функцій психологічної служби, які передбачено Положенням про психологічну службу в системі освіти.

Наступним логічним кроком в роботі було визначення рівнів, критеріїв та показників соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб. Визначено, що оптимальними рівнями є середній, достатній та високий, адже низький рівень соціально-педагогічної компетентності не притаманний педагогам з вищою освітою, таким, що проходили різні види практики, систематично проходять атестацію кадрів тощо.

Критеріями соціально-педагогічної компетентності визначено: професійно-орієнтований (прагнення до кар'єрного зростання, самоосвіта), комунікативно-діяльнісний (здатність до конструктивного комунікативного акту, впровадження кращого технологічного досвіду), духовно-естетичний (чітка громадянська позиція, моральні цінності) та рефлексійно-аналітичний (здатність до самокритики та самоаналізу, аналітичний підхід до розв'язання складних професійних задач).

Задля здійснення дослідно-експериментальної роботи було визначено дві групи працівників психологічних служб – експериментальну та контрольну. Загальна кількість педагогів, які взяли участь в дослідженні – 58 осіб.

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження дав змогу виявити найбільш проблемні аспекти в професійній діяльності працівників психологічних служб та розробити програму заходів з підвищення рівня сформованості соціально-педагогічної компетентності. В програму було включено такі заходи, як: методичні семінари, тренінги, засідання «круглого столу», конференції, онлайн-курси, психологічний майстер-клас, віртуальна екскурсія.

Формувальний етап дослідно-експериментальної роботи здійснювався протягом 2021-2022 навчального року дистанційно. Повторна діагностика обох груп засвідчила ефективність розробленої програми заходів з підвищення рівня сформованості соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб.

Проаналізовано результати констатувального та контрольного етапів дослідження. Доведено, що динаміка рівнів сформованості критеріїв означеної компетентності працівників психологічних служб обох груп виявилася позитивною відносно високого та достатнього рівнів, та такою, що знижувалася – відносно середнього рівня.

В обох групах, контрольній та експериментальній, результати виявилися позитивними. В експериментальній групі значно збільшився відсоток учасників експерименту, у яких рівень сформованості критеріїв соціально-педагогічної компетентності з середнього зріс до достатнього. Це ще раз доводить ефективність апробованої програми заходів для педагогів.

На основі аналізу отриманих результатів були розроблені методичні рекомендації працівникам психологічних служб щодо підвищення рівня соціально-педагогічної компетентності, зокрема:

- варто ще на етапі профорієнтації в школі обирати професію за покликом серця;
- треба постійно займатися самоосвітою для того, щоб не втрачати професіоналізму;

- моніторинг змін в національному законодавстві стосовно освіти, захисту прав і свобод дітей, соціального захисту осіб з пільгами тощо;
- особистісно орієнтований підхід до кожного здобувача освіти;
- впровадження комплексного підходу до розв'язання складних професійних задач.

Таким чином, доведено ефективність програми заходів щодо підвищення соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб закладів освіти. Розроблені методичні рекомендації можуть бути використані в практиці роботи психологічних служб закладів освіти та інших соціальних служб.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0007554>
2. Андрейко І. В. Особливості впливу освіти та культури на формування особистості в контексті сучасних реалій глобалізації. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск №3. 2009. С. 14 – 18.
3. Андрощук І. В. Наукові підходи до підготовки майбутніх вчителів технологій як суб'єктів педагогічної взаємодії : *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 54 : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. Пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 14–19.*
4. Башманівський О. Л. Урахування особливостей змісту освіти та навчального матеріалу як дидактична умова формування інтелектуальних умінь учнів. *Вісник Житомир. держ. ун. ім. І. Франка. 2008. № 39. С. 101–105.*
5. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи: Монографія. К.: Інститут проблем виховання АПН України. 408 с .
6. Бех Ю. В. Філософські проблеми сучасного управління складними системами : ідеї, принципи і моделі : монографія / Ю. В. Бех, А. І. Слепцов. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 404 с.
7. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 45 – 50.
8. Бондаренко Н. Б. Мотиви опанування учнями 7–9 класів іноземної мови як засобу самовираження особистості: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2002. 18 с.

9. Борбич Н. Критерії та показники сформованості соціальної компетентності. Молодь і ринок. 2016. № 9. с. 79–83.
10. Борбич Н. В. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2013. 22 с.
11. Бугрименко А. Г. Внутрішня і зовнішня навчальна мотивація у студентів педагогічного ВНЗ. Психологічна наука і освіта. 2006. № 4. С. 28.
12. Будник О. Б. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2015. 552 с.
13. Вайнола Р. Х. Технології соціально-педагогічної роботи : курс лекцій для студентів спеціальності 6.010105 «Соціальна педагогіка» / КМПУ імені Б. Д. Грінченка. Київ, 2008. 152 с.
14. Василюк Т. Г. Дидактичні засади формування соціальної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі навчання гуманітарних дисциплін. Дис. ... канд. пед. наук 13.00.09 – теорія навчання. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2017. 197 с.
15. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
16. Вітвицька С.С. Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. *Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал* / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця, 2015. Вип. 10. С. 63-67.
17. Водяна О. В. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою : автореф. дис канд. пед. наук. Тернопіль, 2016. 20 с.

18. Глухова Е. И. Специфика формирования самооценки в подростковом возрасте и ее влияние на социальное поведение. Вестник Университета. 2013. № 23. С. 237–240.
19. Гоцуляк Н. Є. Психологічна травма: аналіз та шляхи її подолання. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки. - 2015. - № 1. - С. 378-390.
20. Дениско О. Переваги та перспективи впровадження змішаного навчання у практику закладів вищої освіти в умовах пандемії. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. №4. С. 490–492.
21. Драч І.І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти. Проблеми освіти. 2008. № 57. С. 44–47
22. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Я. Франка, 2009. С. 14–37.
23. Єрмаков І. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для ХХІ століття. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. [ред. кол. Н.Софій (голова), І. Єрмаков (керівн. авторськ. кол-ву і наук. ред.) та ін.]. Київ : Кон-текст, 2000. С.58–72.
24. Зарицька В. Теоретико-методологічні основи розвитку емоційного інтелекту у контексті професійної підготовки: монографія. Запоріжжя : КПУ, 2010. 304 с.
25. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / За ред. І. А.Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – С.11–57
26. Ісаєва О. Розвиток соціальної компетенції педагогів. URL: <http://osvita.ua/school/method/1918/> (дата звернення: 30.07.2021).
27. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : *посібник* / за наук. ред. проф. М. П. Лещенко. К., 2017. 192 с.

28. Колесникова О.А. Діяльнісний підхід до формування в учнів експериментаторських умінь засобами мобільних та дистанційних технологій в навчанні фізики. Дис. ... канд. пед. наук 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізика). Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2021. 250 с.
29. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
30. Комунікації в освіті: історія, теорія, практика / За ред. О. Гомотюк. Тернопіль, 2020. 207 с.
31. Кондрус О. В. Соціалізація особистості – необхідна умова виховання громадянина України. *Збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2012. № 11 (3). URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/3/Kondrus.pdf
32. Конституція України : закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
33. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] / авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко; упор. І. Лисоконь. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. 169 с.
34. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Філософія людини і освіта: [монографія]. [3-тє вид.]. Київ : Леся, 2012. 523 с. (Філософія освіти: пошук пріоритетів: у 7 кн.; кн. 2).
35. Куземко Л. Зміст, форми і методи формування технологічної компетентності студентів педагогічних спеціальностей. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 2 (10). С. 159–169.
36. Лаппо В. В. Основи педагогічних досліджень : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2016. 284 с.

37. Лещук Г. В. Соціалізація особистості як соціально-педагогічне явище. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Вип. 20. С. 71 – 73.
38. Литвиненко С. А. Соціально-педагогічна підготовка майбутнього вчителя : монографія. Рівне, 2004. 302 с.
39. Лісова С.В. Узагальнення та систематизація педагогічних знань у процесі професійної підготовки майбутніх учителів технологій. *Іноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 11. Том 1 / упоряд. О.Б. Петренко; ред. кол. : Н.М. Коляда, Н.Б. Грицай, Т.С. Ціпан та ін. Рівне : РДГУ, 2020. С. 36–44.*
40. Лосєва Н. Педагогічна компетентність викладача. *Didactics : Problems and Investigations. №25. 2006. Р. 209 – 213.*
41. Марущак О.М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності / О. М. Марущак // *Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал] / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся»*. – Житомир, 2016. – Вип. 11. – С. 97 – 108.
42. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти як важливий фактор конкурентоспроможності української освітньої системи. *Наукові записки. Історичні науки. 2013. Вип. 21. С. 149–155.*
43. Морська Л.І. Методична система підготовки майбутнього вчителя іноземних мов до використання інформаційних технологій у навчанні учнів. Монографія. Тернопіль ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007, 243 с.
44. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія / В. Москаленко. – К.: Фенікс, 2013. 540 с.
45. Муратова І. Розвиток особистості як педагогічне завдання освіти. *Вісник КНЕУ «Філософські виміри сучасного світу»*. Вип. 5. 2010. С. 76 – 79.
46. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : Педагогічна думка, 2016. — 448 с. — Бібліогр.: с. 21. — (До 25-річчя незалежності України).

- 47.Нові програми та можливості, відкрита наука, розвиток дослідницьких інфраструктур : плани МОН у науковій євроінтеграції на 2022 рік. URL : <https://cutt.ly/tHpOMQG>
- 48.Освіта для демократичного громадянства і освіта прав людини : хартія ради Європи. URL : www.academia.edu/2053430
- 49.Освітньо-професійна програма «Психологія» підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Кривий Ріг, 2021. 21 с.
- 50.Освітньо-професійна програма «Соціальна робота» підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Кривий Ріг, 2021. 19 с.
- 51.Основні особливості підліткового віку. Український фонд «Благополуччя дітей». URL: <https://rescentre.org.ua/poperedzhennia-zhorstokoho-povodzhennia-z-ditmy/pidlitkovyi-vik>
- 52.Отич О.М. Розвиток творчої індивідуальності студентів професійно-педагогічних навчальних закладів засобами мистецтва: монографія / О.М. Отич; за наук. ред. І.А. Зязюна. Чернівці: Зелена Буковина, 2011. 248 с.
- 53.Панок В. Г. Становлення психологічної служби системи освіти в контексті суспільних трансформацій в Україні. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія.* - 2018. - Вип. 58. - С. 8-24
- 54.Панфілов Ю., Фурманець Б. Компетентнісний підхід в освіті: досвід, проблеми, перспективи. *Теорія і практика управління соціальними системами.* № 3. 2017. С. 55 – 67.
- 55.Положення про психологічну службу в системі освіти України від 22 травня 2018 року №509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>
- 56.Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 15 – 24.

57. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
58. Про особливості діяльності практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів в 2001/02 навчальному році : лист МОН від 02.08.2001.
59. Психолог у закладі дошкільної освіти (курс лекцій для студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта»). – Навчально-методичний посібник. – Чернівці, 2020. – 152 с.
60. Психологічна служба в системі освіти: Курс лекцій. / Укладач: І.С. Загурська. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015. – 166 с.
61. Психологічні засади розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі : метод. посіб. / О. Л. Музика, Д. К. Корольов, Р. О. Семенова та ін. ; за ред. О.Л. Музики. – Київ-Житомир, 2015. 146 с.
62. Робак В. Система підготовки соціальних працівників у деяких зарубіжних країнах. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Психолого-педагогічні науки, 2013. № 2. С. 206–210.
63. Родигіна І. В. Інноваційний потенціал компетентнісного підходу в освіті. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 423-426. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_98
64. Романчук Н. Компетентнісний підхід в освіті: концепції, суть, зміст. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. № 4 (63), 2018. С. 119 – 122.
65. Савченко М. В. До проблеми формування основ життєвої компетентності у дітей старшого дошкільного віку : зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. Гол. ред. Мартинюк М. Т. Умань, 2007. Ч. 2. С. 185–191.
66. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як ресурс інноваційного розвитку шкільної освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Вип. 33. 2015. С. 161–167.

- 67.Селевко Г. Компетентности и их классификация. Народное образование. 2004. № 4. С. 138 – 143.
- 68.Сисоєва С. О. Роль освіти в сучасному світі [Електронний ресурс]. URL: <https://cutt.ly/QLm6w5B>
- 69.Смагіна Т. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема. Вісник Житомирського державного університету. Вип. 50. Педагогічні науки. С. 138 – 142.
- 70.Соціолого-педагогічний словник; [за ред. В.В Радула]. Київ, «ЕксОб», 2004. 304 с.
- 71.Талаш І.О., Шимко І.М. Соціальна компетентність – якісна характеристика процесу соціалізації. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. 2018. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип.24 (II том). С.166-173.
- 72.Флярковська О.В. Формування соціальної компетентності у підлітковому віці. *Наукові записки Малої академії наук*. № 2(18). 2020. С. 81 – 87.
- 73.Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [текст] / В. Химинець // Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти. URL: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>
- 74.Цільмак О.М. Педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: підручник. // О. М. Цільмак. Одеса: ОДУВС, 2017. – 124 с.
- 75.Шахрай В. М. Формування соціальної компетентності особистості як умови її якісної взаємодії з суспільством. Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. 2012. №7 (242), Ч.ІІ. С.53-59
- 76.Шахрай В. Потенціал інтерактивного театру у формуванні соціальної компетентності школярів. Соціальна педагогіка : теорія і практика. 2011. № 4. С. 49
- 77.Barnes, M. K. 1999. Strategies for collaboration: A collaborative teaching partnership for an inclusion classroom. (Барнз, М.К. Стратегії співпраці:

- Партнерство і співпраця у навчанні для інклюзивного класу) *Reading and Writing Quarterly* 15(3): 233-38.
78. Deppeler, J., Loreman, T., & Sharma, U. (2005). Reconceptualising specialist support services in inclusive classrooms. *Australasian Journal of Special Education*, 29(2), 117-127.
79. Freudenberger H. J. Staff Burn-Out. *The Society for the Psychological Study of Social Issues*. 1974. Volume 30, Issue 1. P. 159–165.
80. Freudenberger H. J. Staffburn-out / H. J. Freudenberger // *Journal of Social Issues*. – 1974. – Vol. 30. – P. 159–165
81. Hlavatska O. Specific features of social workers' professional burnout, *Social Work and Education*. 2017. Vol.2, pp. 27–35.
82. Storlie F. Burnout: The elaboration of a concept. *Am J Nurs*. 1974. December. P. 2108–2111.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Тест-опитувальник мотивації досягнення (А. Мехрабіан, модифікація Магомет-Емінова)

Мета. Вивчення мотивів прагнення успіху та запобігання невдач. Дослідження визначає один із головних мотивів. Методика може використовуватися в роботі зі старшокласниками та студентами. Структура ТМД. Має дві форми: А (для чоловіків) та Б (для жінок). Інструкція. Вам пропонується низка тверджень, про окремі особливості характеру, можливу оцінку певних життєвих ситуацій.

Є кілька варіантів відповідей: +3 – повністю згодний; +2 – згодний; +1 – швидше згодний, ніж не згодний; 0 – нейтральний; -1 – швидше незгодний, ніж згодний; -2 – незгодний; -3 – зовсім незгодний. На бланку проти номера твердження поставте цифру, яка відповідає Вашій оцінці (+3, +2, +1, 0, -3, -2, -1).

Не гайте часу на обдумування, фіксуйте першу відповідь, яка спадає на думку. Результати тесту будуть використані для наукових цілей. Дається повна гарантія нерозголошення отриманої інформації. Якщо у вас виникли питання, то запитуйте до початку роботи. Текст опитувальника.

1. Я швидше сподіваюсь на гарну оцінку, ніж на погану.
2. Якщо мені доведеться виконувати складне, невідоме завдання, я не хотів би робити його самостійно.
3. Я швидше віддам перевагу складним завданням, навіть якщо в їх розв'язанні буду сумніватися.
4. Найбільше мене цікавить справа, яка не потребує напруження і в успіху якої я впевнений, ніж важка, у якій можливі несподіванки.
5. Я швидше докладатиму зусиль для виконання складної справи, ніж перейду до легкої, яка швидко вирішується.
6. Я надав би перевагу роботі з чіткими функціями та високою зарплатою, ніж із середньою зарплатою і невизначеною роллю.
7. Я витрачаю більше часу на читання спеціальної, а не художньої літератури.
8. Незважаючи на ймовірність невдачі, я віддав би перевагу важливій, складній справі, ніж важливій, але нескладній.
9. Для розваги я, швидше, вивчу ігри, які знає більшість людей, ніж рідкісні, які відомі небагатьом і вимагають майстерності.

10. Я буду виконувати свою роботу якісно, навіть якщо це призведе до непорозумінь з товаришами.
11. Якби я зібрався грати в карти, то, швидше, погодився б на розважальну гру, ніж на важку, яка вимагає роздумів.
12. Я віддаю перевагу тим змаганням, де сильніший за інших, ніж, тим, де у всіх учасників приблизно однакові можливості.
13. У вільний час я розвиваю техніку гри, швидше, для набуття вмінь, а не для відпочинку або розваги.
14. Незважаючи на ризик, я швидше за все віддам перевагу справі, яку вважаю потрібною, ніж ту, яку мені радять.
15. Маючи вибір, я швидше віддам перевагу роботі зі стабільною заробітною платою, ніж з невисокою, але з перспективою найближчим часом отримувати значно більше.
16. Швидше за все, я гратиму в команді, ніж змагатимусь один на один.
17. Я буду працювати без поспіху, доки не отримаю повного задоволення від результату.
18. На екзамені я хотів би відповідати конкретні питання з пройденого матеріалу, а не ті, які вимагають власних роздумів.
19. Швидше я віддам перевагу справі, де є небезпека невдачі і перспективи досягнути більшого, ніж справі, виконання якої не сприятиме погіршенню мого становища, але істотно його не покращить.
20. Після успішного складання екзамену я швидше відчую полегшення, ніж радітиму гарній оцінці.
21. Якби я міг повернутися до однієї з двох незавершених справ, то, мабуть, повернувся б до складнішої.
22. Виконуючи контрольне завдання, я більше турбуюсь не про правильність виконання, а про помилки.
23. Якщо щось не виходить, то я, швидше, звернуся за допомогою, ніж самостійно шукатиму вирішення.
24. Після невдач я стаю більш зосередженим та енергійним, не втрачаю бажання продовжувати справу.
25. Я не стану ризикувати і брати активну участь у справі, якщо є сумніви в успішному її вирішенні.
26. Коли я беруся за важку справу, то більше турбуюся про невдачу, ніж сподіваюся на успіх.

27. Ефективніше я працюю не самостійно, а під керівництвом.

28. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, ніж те, де я впевнений в успіху.

29. Я продуктивніше працюю над завданням, якщо маю не загальні рекомендації про його виконання, а конкретні вказівки.

30. Якби я успішно вирішував завдання, то з більшим задоволенням почав би виконувати аналогічне, а не іншого типу.

31. У змаганнях я, швидше, відчуваю інтерес та азарт, ніж тривогу та неспокій.

32. Мабуть, я більше мрію про майбутнє, ніж прагну його реалізувати.

Обробка даних. У підрахунку сумарного результату відповіді на прямі твердження (позначені знаком “+” у ключі) отримують такі бали: -3 -2 -1 0 1 2 3 1 2 3 4 5 6 7 Відповіді на інші твердження (позначені знаком “-”) отримують такі бали: -3 -2 -1 0 1 2 3 7 6 5 4 3 2 1 Ключ до форми А: +1, -2, +3, -4, +5, -6, +7, +8, -9, +10, -11, -12, +13, +14, -15, -16, +17, -18, +19, -20, +21, -22, -23, +24, -25, -26, -27, +28, -29, -30, +31, -32. Ключ до форми Б: +1, +2, -3, +4, -5, -6, +7, +8, -9, +10, -11, -12, -13, +14, -15, -16, +17, -18, +19, -20, +21, -22, +23, -24, -25, +26, -27, +28, -29, -30.

Сумарний результат указує на домінуючу мотиваційну тенденцію опитуваного. За отриманими балами експериментальна вибірка поділяється на дві групи: 1) верхні 27% – мотив прагнення успіху. 2) нижні 27% – мотив запобігання невдач.

ДОДАТОК Б

Тест Рівень комунікабельності (Тест В. Ф. Ряховського)

Для визначення Вашого рівня комунікативності слід відповісти на запропоновані нижче запитання. Варіанти відповідей: «так», «ні», «іноді».

1. Вас чекає ординарна чи ділова зустріч. Чи вибиває Вас з колії її очікування?
2. Чи не відкладаєте Ви візиту до лікаря до останнього моменту?
3. Чи викликає у Вас ніяковість і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якій нараді, зборах чи іншому подібному заході?
4. Вам пропонують поїхати у відрядження туди, де Ви ніколи не були. Чи докладете Ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?
5. Чи любляете Ви ділитися своїми переживаннями з кимось?
6. Чи дратує Вас, якщо незнайома людина на вулиці звертається до Вас із проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання)?
7. Чи вірите Ви, що існує проблема батьків і дітей, що людям різних поколінь важко розуміти один одного?
8. Чи соромитеся Ви нагадати знайомому, що він забув Вам повернути невелику суму грошей, яку позичив кілька місяців тому?
9. У ресторані чи в їдальні Вам подали недоброякісну страву. Чи промовчите Ви, лише сердито відсунувши тарілку?
10. Залишившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не вступите з нею в бесіду і відчуєте себе обтяженим(ою), якщо першою заговорить вона. Чи так це?
11. Чи жахається Ви будь-якої великої черги, хоч би де вона була (у магазині, бібліотеці, касі театру)? Віддасте перевагу відмові від свого наміру, чи станете у хвіст і будете знемагати в очікуванні?
12. Чи боїтеся Ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктної ситуації?
13. У Вас є власні індивідуальні критерії оцінки творів художньої літератури, мистецтва, культури, і ні з чікими думками Ви не рахуетесь. Чи так це?
14. Почувши будь-де в кулуарах висловлювання явно помилкової точки зору з відомого Вам питання, чи віддасте Ви перевагу мовчанню і не вступите в суперечку?
15. Чи викликає у Вас неприємне почуття будь-яке прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?
16. Вам краще викласти свою точку зору (міркування, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

Обробка результатів

Підрахуйте суму набраних Вами балів. За кожне «так» – 2 бали, «ні» – 1 бал, «іноді» – 0. За класифікатором визначте, до якої категорії комунікабельних людей Ви належите.

30 – 32 бали – Ви явно не комунікабельні, і це Ваша біда, так як страждаєте від цього більше всього Ви самі. Але й близьким людям з Вами нелегко! На Вас не можна покластися у справі, яка потребує колективних зусиль. Прагніть бути більш комунікабельним, контролюйте себе.

25 – 29 бали – Ви замкнені, мовчазні, віддаєте перевагу самотності.

19 – 24 бали – Ви певною мірою комунікабельні й у незнайомих обставинах почуваете себе цілком упевнено.

14– 18 бали – нормальна комунікабельність.

9 – 13 бали – Ви досить комунікабельні (іноді навіть занадто).

4 – 8 бали – комунікабельність Ваша дуже висока; скрізь почуваете себе чудово; беретеся за будь-яку справу, хоча не завжди її можете довести до кінця.

3 бали – Ваша комунікабельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтеся у справи, в яких зовсім не компетентні, запальні й образливі.

Зробіть висновок стосовно питань: який рівень комунікабельності слід мати інженеру-педагогу? Чи слід щось змінювати в собі? Визначте конкретно що і якими шляхами та внесіть це до програми саморозвитку комунікативних умінь.

ДОДАТОК Г

Анкета-опитувальник для педагогічних працівників закладу освіти

Шановні учасники/учасниці опитування! Будь-ласка, дайте відповіді на декілька запитань, що стосуються організації професійної діяльності працівників Вашого закладу освіти. Наголошуємо, що опитування анонімне та його результати можуть бути використані виключно для інтерпретації дослідно-експериментальної роботи з формування соціально-педагогічної компетентності працівників психологічних служб закладів освіти. Щиро вдячні за співробітництво!

1. Ваш педагогічний стаж
2. Чи подобається Вам Ваша посада?
3. Чи любите Ви працювати з дітьми?
4. Чому Ви обрали саме педагогічну професію?
5. Який напрям професійної діяльності для Вас найбільш легкий: методична робота, навчальна робота, виховна робота, соціально-педагогічна діяльність?
6. Чи є серед членів педагогічного колективу Ваші друзі?
7. Чи є серед членів педагогічного колективу люди, які Вас дратують?
8. Як Ви ставитесь до адміністрації закладу: різко негативно, нейтрально, підтримую, але не боюсь критикувати, підтримую в усьому.
9. Чи взаємодієте Ви у своїй професійній діяльності із психологічною службою закладу?
10. На Вашу думку, яка роль в освітньому закладі такого структурного формування як психологічна служба?
11. Чи звертались Ви за допомогою до психологічної служби закладу?
12. Яке Ваше ставлення до професійної компетентності практичного психолога закладу?
13. Яке Ваше ставлення до професійної компетентності соціального педагога закладу?
14. Якщо охарактеризувати діяльність психологічної служби Вашого закладу одним словом, то це: «жахливо», «бездіяльнісно», «опосередковано», «нормально», «корисно», «професійно».
15. Чи готові Ви підхопити роботу соціального педагога в закладі у разі його відсутності?
16. Як часто працівники психологічної служби проводять групові заходи зі школярами?
17. Як часто працівники психологічної служби проводять заходи з педагогічним колективом?
18. Чи знаєте Ви основні завдання роботи практичного психолога?
19. Чи знаєте Ви основні завдання роботи соціального педагога?
20. Чи проводить психологічна служба роботу із батьками учнів?